

MOĞOL HÂKİMİYETİNDE ANADOLU VE ANADOLU'DA MOĞOL NOYANLARININ İSYANLARI

Yrd. Doç. Dr. Ömer TOKUŞ*

Öz

Doğu Moğolistan'da 1206 yılında göçebe boyları bir araya getiren Timuçin (Cengiz Han) liderliğinde güçlü bir siyasi teşekkül olarak tarih sahnesine çıkan Moğollar, Çin üzerinde hakimiyet kurduktan sonra batıya yönelerek Merv ve Nişabur gibi İslam dünyasının önemli şehirlerini ele geçirmeyi başardılar. Batı yönündeki ilerlemelerini sürdüren Moğollar öncelikle Harizmşahlar ile mücadeleye koyularak üstünlük sağladıktan sonra Harizmşah Celeddin'i Amid önlerinde yenerek Anadolu Selçuklu Devleti ile sınır komşusu oldular. Bu tarihten sonra Anadolu'daki dâhili gelişmeleri yakından takip etmeye başlayan Moğollar Selçuklu ordusunun 1240 yılında Babailer isyanının bastırılması esnasındaki zayıflığını gördükten sonra şartların oluştuğunu düşünerek 1243 yılında Köseadağ Savaşı'nda Selçuklu hükümdarı II. Gıyaseddin Keyhüsrev'i mağlup edip Anadolu'ya hâkim oldular. Böylece Anadolu Selçuklularının yönetimine müdahil olan Moğollar hükümdar tayinlerinde önemli roller üstlenmeye başladılar. Moğol Hanı Mengü Han döneminde ülkenin sınırlarının genişlemesine bağlı olarak merkeze uzak yerlerin yönetiminin zorlaşmasından dolayı Hülagü Yakındoğu'ya gönderilince yakın gelecekte İlhanlılar olarak adlandırılacak olan yeni bir siyasi teşekkül ortaya çıktı. İran coğrafyasına hâkim olarak Abbâsileri yıkan İlhanlılar özellikle Argun Han döneminde (1284-1291) izlenen yanlış politikalar ve devlet işlerinin denetiminde görülen lakaytlıklardan dolayı dâhili problemler ile yüzleşmeye başladı. Bunlara ek olarak 1291 yılında Argun Han'ın ölümünden Gazan Han'ın (1295-1304) hükümdarlığına kadar geçen zaman dilimi içerisinde yaşanan taht kavgaları da Moğol Beyleri arasındaki mücadeleleri artırmıştı. Ayrıca Moğollar tarafından Anadolu'ya tayin edilen Togaçar Noyan, Baltu, Sülemiş Noyan ve Timurtaş Noyan gibi emirler kısa bir süre sonra isyan etmişlerdir. Bu çalışmamızda Moğolların Anadolu Selçuklu Devleti üzerindeki hâkimiyetleri, tesirleri ve son olarak da Moğolların

* Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

zayıflamalarına bağlı olarak Anadolu'da isyan eden Moğol bey veya emirlerinin faaliyetleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar kelimeler: Moğollar, Anadolu Selçuklu Devleti, Köseadağ Savaşı, Toğaçar Noyan, Baltu Noyan, Sülemiş Noyan, Timurtaş Noyan.

Mongolian Domination Of Anatolian And Mongolian Revolts In Anatolian

Abstract

Mongols, after establishing of which, it became a strong political organization under the leadership of Timuçin (Genghis Khan), who brought together nomadic tribes in 1206 in East Mongolia and after their dominance over China, they headed to the west and succeeded in capturing the important cities of the Islamic world such as Merv and Nishapur. The Mongols, who continued their progress towards the West, at first they defeated Harismşah Celaleddin who was the ruler of Harismşah, in front of Amid, and then became the neighbor with the Anatolian Seljuk State. Then, Mongols started to follow the developments in Anatolia closely, and after seeing the weakness of the Seljukid army during the repression of the Babuids rebellion in 1240, they defeated the Seljuk ruler Gıyaseddin Keyhüsrev II in the Köseadağ War in 1243 and dominated Anatolia. Thus, the Mongols, who were involved in the administration of the Anatolian Seljuks, began to play an important role in the appointment of the monarchs. As a result of the expansion of the borders of the country during the reign of Mongol Khan Mengü Khan, a new political formation emerged in the near future to be called Ilkhanians after Hülagü's being sent to Near-East because of difficulties in the management of places far away from the center. The Ilkhanians, who destroyed the Abbasids dominantly in Iranian geography, began to face internal problems, especially due to the false politics and the loyalties observed under the control of state affairs observed during the Argun Khan period (1284-1291). In addition to this, the time period from the year of the death of Argun Khan in 1291 until the rule of Gazan Khan (1295-1304), the throne struggles increased the conflicts between the Mongol Lords. In addition, the emirs such as Togacar Noyan, Baltu, Sülemiş Noyan and Timurtaş Noyan, appointed by the Mongols to Anatolia, rebelled after a short period of time. In this study, the dominance and influence of the Mongols over the Anatolian Seljuk State and finally the activities of the Mongol Lords or their orders revolted in Anatolia due to the weakening of the Mongols have been emphasized.

Keywords: Mongols, Anatolian Seljuk State, Köseadağ War, Toğaçar Noyan, Baltu Noyan, Sülemiş Noyan, Timurtaş Noyan.

Giriş

600 (1203) yılında Timuçin (Cengiz) Doğu Moğolistan'da bulunan Karahı-tayları mağlup ettikten¹ birkaç yıl sonra bölgede dağınık bir şekilde meskun bulunan göçebe boyları birleştirerek Cengiz unvanı ile Moğolların başına geçti (603/1206).² Bu tarihten sonra Pekin'e de boyun eğdirmeyi başaran Cengiz

¹ V.V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, çev. Haklı Dursun Yıldız, Kervan Yayınları, İstanbul 1981, s. 474.

² Abraham Constantin D'ohsson, *Moğol Tarihi*, çev. Bahadır Apaydın, Nesnel Yayınları, İstanbul 2008, s. 55-56; Bernard Lewis, *Ortadoğu*, çev. Mehmet Harmancı, Yeniyl Yayınları, İstanbul 1996, s. 75-76.

Han, Otrar sınır kentinde bir Moğol ticaret kafilesinin Harizmşahlar tarafından pusuya düşürülmesinden³ sonra 1219 yılında ordularını İslam topraklarına sokarak 617 (1220)'da Maverünnehir'in tamamını ele geçirerek Doğu İran'ı istila etti.⁴ Cengiz Han'ın 626 (1228) yılında vefatından sonra yerine Ögedey Han büyük kağan olarak seçildi.⁵ Bu tarihten sonra doğuya doğru ilerleyen Moğol birlikleri öncelikle Harizmşahları mağlup ettiler ve akabinde de 628 (1230) yılında Harizmşahların Anadolu Selçukluları karşısında mağlup oldukları Yassıçemen Savaşı'nı fırsata dönüştürerek onları takibe koyuldular. Nitekim Amid önlerinde Celaleddin Harizmşah'a ani bir baskın yaparak onu firara zorladılar. Moğol saldırısından kurtulmayı başaran Celaleddin ise Amid dağlarında bir çoban tarafından öldürülünce Moğol kuvvetleri Anadolu Selçukluları ile direkt temasa geçtiler.⁶ Moğolların ilerleyişi Anadolu'ya doğru kesif bir göç hareketinin meydana gelmesine neden oldu.⁷

Harizmşah Emiri Celaleddin'i takiben Doğu Anadolu'ya kadar ulaşan Moğollar 628 (1230-1231) yılında Eyyübiler ve Artuklular ait birçok şehri ele geçirdiler.⁸ Kuzeyde ise Curmagun Noyan 629 (1232) yılında Gürcistan'a girmeye muvaffak olarak Ermenistan'a hakim oldu ve bir yıl sonra da Gence'yi ele geçirdi.⁹ Mugan'a karargahını kuran¹⁰ Curmagun Noyan'ın başında bulunduğu Moğol birlikleri 629 (1232) yılında Sivas'a kadar ilerleyerek şehirleri yaktılar, birçok kişiyi öldürdüler ve ele geçirdikleri esirler ile geri çekildiler. Bu gelişmeler karşısında Anadolu Selçuklu Devleti'nin tahtında bulunan Alâeddin Keykubad (1220-1237) Kemaleddin Kamyar komutasında bir orduyu göndererek bu yangını söndürmek ve karışıklığı sonlandırmakla görevlendirdi.¹¹

³ Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s. 116-119; D'ohsson, *a.g.e.*, s. 94-96.

⁴ Cüveynî, *a.g.e.*, s. 129-180; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, çev. Ahmet Ağırakça - Abdulkirim Özeydin, Cilt: XII, Bahar Yayınları, İstanbul 1991, s. 315-325; D'ohsson, *a.g.e.*, s. 101-102; Lewis, *a.g.e.*, s. 75-76; Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, s. 523.

⁵ Cüveynî, *a.g.e.*, s. 185; Barthold Spuler, *İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350*, çev. Cemal Köprülü, TTK, Ankara 1987, s. 44; D'ohsson, *a.g.e.*, s. 144; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi (Journal of Seljuk Studies)*, I, Ankara 1971, s. 1; Charles Melville, "Moğol Yönetimi Altında Anadolu", *Türkiye Tarihi Bizans'tan Türkiye'ye 1071-1453*, Cilt: I, Ed. Kate Fleet, çev. Ali Özdamar, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s. 80.

⁶ Ebu'l-Fidâ - el-Melikü'l-Müeyyed İmadeddin, *Târihu'l-Ebi'l-Fidâ el-Müsemma el-Muhtasar fi Ahbârî'l-Beşer*, Cilt: II, thk. Mahmud Deyyûb, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1997, s. 247-251; Aydın Taneri, *Harezşahlılar*, TDV Yayınları, Ankara 1993, s. 87-90; Emine Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin Kaykubâd Devri, Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1120-1237)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003, s. 62-63; Osman Çetin, "Sultan I. Alâeddin Keykubad ve Selçuklu-Moğol Münasebetleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 4, (1992), s. 112-113.

⁷ Nejat Kaymaz, *Pervane Mu'inü'd-Din Süleyman*, Ankara 1970, s. 30.

⁸ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, XII, s. 454-564; Ali Öngül, *Selçuklular Tarihi-2 Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2014, s. 145.

⁹ Spuler, *İran Moğolları*, s. 45.

¹⁰ Abdulkadir Yuvalı, "Anadolu'nun Türkleşmesi ve Moğollar", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 38 (Ekim 1985), İstanbul 1985, s. 99.

¹¹ İbn Bibi el-Hüseyn b. Muhammed b. Ali el-Caferi er-Rugadi, *el-Evâmirü'l-Ala'iyye fi'l-Umuri'l-Ala'iyye (Selçuk-name)*, Cilt: I, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 420; el-Aynî, Bedreddin Mahmud, *İkdu'l-Cumân fi Tarihi Ehli'z-Zaman*, I, thk. Muhammed Muhammed Emin, Kahire 2010, s. 118; Melville, "a.g.m.", s. 81.

Ancak Kemaleddin Kamyar bölgeye ulaştığında Moğol birliklerinin Mugan'a döndüklerini haber aldığından Moğollar saldırılarından sorumlu tuttuğu Gürcüler üzerine sefer yaparak onları cezalandırdı.¹²

Moğol tehdidini ciddiye alan Alâeddin Keykubad Ahlat'tan Tiflis'e kadar uzanan hat üzerinde savunma tedbirleri almaya çalıştığı gibi¹³ Sinaneddin Kaymaz'ın girişimleri neticesinde bölgede başı boş bir şekilde gezmekte olan Harizmlî Kayır Han, Bereke Han, Yılan Boğa, Can Birdi, Saru Han, Küçlü Han gibi beyleri de hizmetine aldı.¹⁴ Bu sırada Ögedey Han Şemseddin Ömer el-Kazvinî adından bir taciri elçi olarak Alâeddin Keykubad'a göndererek kendisine tabi olmasına istedi (633/1236).¹⁵ Selçuklu sarayına gelen elçiden Moğollar hakkında bilgiler alan Sultan, Moğolların dostluk teklifini kabul etmesinden kısa bir süre sonra 3 Şevval 634 (1 Haziran 1237) yılında vefat etti.

Alâeddin Keykubad'dan sonra Selçuklu tahtına oturan II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1246) de Moğolların anlaşma teklifini kabul ederek Şemseddin Ömer el-Kazvinî'yi Moğol hanında gönderdi.¹⁶ Bu gelişmelere rağmen Selçuklu devlet merkezinde yaşanan bazı gelişmeler Moğolların dikkatini Anadolu'ya çevirmelerine neden oldu. Bu sıralarda Selçuklu yönetiminde önemli bir etkiye sahip olan Saadeddin Köpek'in kendisine rakip olarak gördüğü emirleri ve Harizmlî komutanları ortadan kaldırma teşebbüsünde bulunması¹⁷ ve bilahare 635 (1238) yılında sarayda alınan bir tertibat ile Saadeddin Köpek'in öldürülmesi¹⁸ Selçuklu merkezinde Moğol tehlikesinin tam olarak hissedilmesinin önüne geçildi.

1. Köseadağ Savaşı ve Moğolların Anadolu Hâkimiyeti

Yukarıda yazılanlara ek olarak Anadolu Selçuklu Devleti'nin doğu topraklarında 638 (1240) yılında Babailer adı verilen bir ayaklanmanın ortaya çıkması Selçuklu ordusunun aciziyet içerisinde olduğunu ortaya koydu. Söz konusu bu isyanın oluşumunda da dolaylı olarak Moğolların batıya doğru yaptığı seferlerin etkisi bulunmaktaydı. Buna göre Moğol akınlarından kaçan Türkmenlerin Anadolu'nun güneydoğusunda birikmesi, burada sebep oldukları iktisadi-sosyal buhranlar ve devletin kendilerine karşı tutumlarından dolayı büyük problemler ile karşı karşıya kaldılar.

Bu siyasi ve konjoktürel durumdan faydalanan Baba İshak adında biri etrafına topladığı insanlar ile Selçuklu hükümdarının hayat tarzının halkta ya-

¹² İbn Bibi, I, s. 421; Ebu'l-Ferec 630 (1232-1233) yılında Alâeddin Keykubad'ın Moğol hanına elçi göndererek itaatini bildirdiğini ve Moğol hanının sultanın bizzat gelerek bağlılığını bildirmesi gerektiği yönünde bilgiler vermektedir. Bkz. Ebi'l-Ferec, Grogoryus b. Ehrün el-Malatî (öl. 685), *Tarihu Muhtasarü'd-Düvel*, thk. Halil el-Mansür, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, s. 218.

¹³ İbn Bibi, I, s. 425-427.

¹⁴ İbn Bibi, I, s. 428-431.

¹⁵ İbn Bibi, I, s. 448-449; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 6; Uyumaz, *a.g.e.*, s. 89-90.

¹⁶ İbn Bibi, I, s. 451; Ebi'l-Ferec, *Tarihu Muhtasarü'd-Düvel*, s. 219; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 7; Uyumaz, *a.g.e.*, s. 89-90.

¹⁷ Ebi'l-Ferec, *Tarihu Muhtasarü'd-Düvel*, s. 219.

¹⁸ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 7; Salim Koca, "Sultan I. Alâeddin Keykubad'dan Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İdaresinde Ortaya Çıkan Otorite Zâfiyeti ve Emir Sadeddin Köpek'in Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü", *Gazi Türkiyat Türkojî Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 7, (2010), s. 90-94; Muharrem Kesik, "Sâdeddin Köpek", *DiA*, Cilt: XXXV, İstanbul 2008, s. 393.

rattığı olumsuz etkilerin de tesiriyle Adıyaman ve çevresinde Selçuklu idaresine karşı isyan bayrağını açtı. Malatya'dan Amasya bölgesine kadar uzanan bu asiler Kırşehir'in Malya Ovası'nda Selçuklu saflarında bulunan Frenklerin yardımıyla mağlup edilerek dağıtıldılar.¹⁹ Babailer karşısında Selçuklu ordusunun durumu Moğolları Selçuklulara karşı daha da cesaretlendirdi. Nitekim Curmagun Noyan'ın sakatlanmasından²⁰ sonra yerine tayin edilen Baycu Noyan otuz bin kişilik bir ordu ile 640 (1242) yılında Erzurum önlerine gelerek şehri ele geçirdi.²¹ Bunun üzerine II. Gıyaseddin Keyhüsrev adamlarını toplayarak Moğollara karşı tedbirler almaya başladı.²² Bu amaçla Suriye'nin önemli bir kısmına hakim olan Eyyübiler ve Çukurova Ermenilerine vaatlerde bulunarak onları yanına çekmeyi başaran II. Gıyaseddin Keyhüsrev²³ yetmiş bin kişilik bir ordu ile Sivas'a doğru harekete geçti.²⁴ Sivas'a ulaştığında ordusunun sayısı takriben seksen bine baliğ olan Sultan, Moğolları karşılamak için Köseadağ'a gitti. Bu sırada Baycu Noyan'ın başında bulunduğu kırk bin kişilik Moğol birliği Erzincan'ın Akşehir ovasına ulaştığında²⁵ Selçuklu emirlerinden bir kısmı itirazlara rağmen Moğol birliklerine saldırdılar ve sahte ricat uygulayan Moğollar karşısında mağlup oldular (12 Muharrem 641/26 Haziran 1243).²⁶

¹⁹ Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*, Dergah Yayınları, İstanbul 2000, s. 135-139; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 8-9.

²⁰ Spuler, *İran Moğolları*, s. 46.

²¹ İbn Bibi, II, s. 62-63; el-Makrizî, Takıyüddin Ebi'l-Abbas Ahmed b. Ali b. Abdulkadir el-Ubeydi (öl. 845), *es-Sulûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mulûk*, c. I, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, s. 415; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 9; İlhan Erdem, *Türkiye Selçuklular-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 1995, s. 84; Robert Gregory Bedrosian, *The Turco-Mongol Invasions and the Lords of Armenia in the 13-14th Centuries*, Columbia Üniversitesi Doktora Tezi, New York 1979, s. 112. Emine Uyumaz, *Sultan I. Alâeddîn Kaykubâd Devri, Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1120-1237)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003, s. 91; Ebu'l-Ferec'e göre 639 (1241-1242) yılında Erzurum önlerine gelen Moğol birliklerinin başında Curmagun Noyan bulunmaktaydı. Bkz. Ebi'l-Ferec, *Tarihu Muhtasarı'd-Düvel*, s. 220; a.mlf., *Abû'l-Farac Tarihi*, c. II, Süryanice'den İngilizce'ye çev. Ernest A. Wallis Budge, Türkçe çev. Ömer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987, s. 541; A.G. Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar XIII. - XIV. Yüzyllara Ait Eserlerden Alıntılar*, çev. İlyas Kamalov, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, s. 44; Hasan Oktay, *Ermeni Kaynaklarına Göre Türkler ve Moğollar*, Selenge Yayınları, İstanbul 2007, s. 58-59; Aknerli Grigor söz konusu hadisenin Ermeni takviminin 688. yılında (1239) gerçekleştiğini kabul etmektedir. Bkz. Aknerli Grigor, *Okçu Milletlerin Tarihi*, çev. Hrand D. Andreasyan, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007, s. 33; Müverrih Vardan'a göre ise bu hadise 1242 yılında gerçekleşmişti. Bkz. Müverrih Vardan, *Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)*, çev. Hrant D. Andreasyan, İstanbul 1937, s. 228.

²² İbn Bibi, II, s. 64.

²³ İbn Bibi, II, s. 65-66.

²⁴ İbn Bibi, II, s. 67; Anonim Selçuknâme Selçuklu ordusunun sayısını yüz bin olarak vermektedir. Bkz. *Tarih-i Âli Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, trc. Halil İbrahim Gök - Fahrettin Coşguner, Atıf Yayınları, Ankara 2014, s. 43.

²⁵ İbn Bibi, II, s. 68-69; Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-Dîn Keyhüsrev ve Devri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2009, s. 93.

²⁶ İbn Bibi, II, s. 70; Ebu'l-Ferec, *Tarihu Muhtasarı'd-Düvel*, s. 220-221; el-Ömerî, Şihâbeddin Ahmed b. Yahya İbn Fazlullah (öl. 749), *Mesâlikü'l-Ebsâr fî Memâlikü'l-Emsâr*, c. XXVII, thk. Kamîl Süleyman el-Cebûri-Mehdî en-Necm, *Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye*, Beyrut 1971, s. 284; el-Aynî, I, s. 119-120; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 9-10; Erdem, *Türkiye Selçuklular-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)*, s. 87-91; Bedrosian, *a.g.e.*, s. 113-115; Köseadağ Savaşı ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Salim Koca, "Türkiye Selçuklu Tarihinin Akışını Değiştiren ve Anadolu'nun Kaderini Belirle-

Böylece Selçuklu birliklerini mağlup etmeyi başaran Moğollar, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in idari zaafının da yardımıyla Anadolu'daki hakimiyetlerini kalıcı hale getirdiler.²⁷

Selçuklu emirlerinin mağlubiyetini haber alan II. Gıyaseddin Keyhüsrev geri çekilerek Tokat yolundan Konya'ya doğru gitti. Moğollar ise ilerleyerek Selçuklu ordugâhının bulunduğu alana geldiklerinde karargahın boşaltıldığını görünce, bunun bir pusu olabileceği ihtimaline karşılık temkinli davrandılar. Ancak daha sonra Selçuklu birliklerinin geri çekildikleri anlaşılınca ordugâha girerek ordunun bıraktığı malları ganimet olarak ele geçirdiler. İlerleyişe devam eden Moğollar, Sivas önlerine ulaştıklarında şehrin kadısı Necmeddin Kırşehiri topladığı hediyeler ile Sivas'ın ileri gelenlerini yanına alıp Baycu Noyan'ın huzuruna çıkararak bağlılığını bildirdi. Moğollar üç gün boyunca şehri yağmalandıktan sonra Kayseri üzerine yürüdüler.²⁸ Moğolların Kayseri üzerine yürümekte olduğunu haber alan sultanın adamları ve ahiler burçları ve surları kuvvetlendirerek savunma tedbirleri almaya başladılar. Bütün bu hazırlıklara rağmen Moğollar Kayseri'yi muhasara ettikleri esnada şehirde bulunan ve Baycu Noyan ile irtibata geçen Haçukoğlu Hüsam adında birinin şehrin zayıf yönlerini bildirmesi üzerine halkın direnci kırıldı ve şehir düştü. Moğollara karşı mukavemet edildiği için çok sert bir tutum takip edildi. Kayseri'nin düşmesinden sonra da Moğollar geri döndüler.²⁹

Moğolların dönmesinden sonra Sahib Mühezibeddin ile Kadı Fahreddin Erzurum cihetine gelerek Baycu Noyan ile görüştüler ve birlikte Curmagun Noyan'ın bulunduğu Muğan'a gittiler. Burada yapılan görüşmeler neticesinde taraflar arasında³⁰ üç yüz altmış bin gümüş (dirhem), on bin koyun, bin sığır ve deve verilmesi şartları ile anlaşma yapıldı.³¹ Böylece Anadolu Selçuklu Devleti Moğollara tabi bir konuma düşerken³² Erzincan, Kayseri, Sivas, Malatya, Divriği ve ardından da 643 (1245) yılında Ahlat, Amid (Diyarbakır), Edessa (Urfa) ve Nusaybin gibi şehirler Moğol komutanı Baycu Noyan tarafından ele geçirildi.³³

Anadolu Selçuklu hükümdarı II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 643 (1245 veya 1246) yılında vefatından sonra³⁴ bir araya gelen devlet erkânı onun çocuklarından II. İzzeddin Keykavus, Rükneddin IV. Kılıç Arslan ve II. Alâeddin Keykubad'dan birinin geçmesi için görüş alışverişinde bulunarak II. İzzeddin Keyka-

yen Savaş: Köseadağ Bozgunu", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 37 (2015), s. 35-84; Anonim Selçuknâme'ye göre Köseadağ Savaşı 8 Safer 641 (28 Temmuz 1243) tarihinde gerçekleşmişti. Bkz. *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, s. 43.

²⁷ Salim Koca, "Sultan I. Alâeddin Keykubad'dan Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İdaresinde Ortaya Çıkan Otorite Zâfiyeti ve Emir Sadeddin Köpek'in Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü", *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 7, (2010), s. 70.

²⁸ İbn Bibi, II, s. 72-73.

²⁹ İbn Bibi, II, s. 73-75.

³⁰ İbn Bibi, II, s. 76-78; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1999, s. 444-445; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 10; Cahen, *a.g.e.*, s. 225-226.

³¹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 445-446.

³² el-Makrizî, *es-Sulûk*, I, s. 417.

³³ Bedrosian, *a.g.e.*, s. 115-116.

³⁴ Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-Din Keyhüsrev ve Devri*, s. 93.

vus üzerinde anlaşmaya vardılar.³⁵ Bu arada 644 (1246) yılında Moğol tahtında da değişiklik olduğundan yeni hükümdar Güyük Han'ın tahta oturmasından dolayı düzenlenecek olan kurultaya yeni Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavus da davet edildi.³⁶ Ancak komşu devletlerin saldırı ihtimalinden dolayı II. İzzeddin Keykavus Karakorum'a gitmesinin mümkün olmadığı ifade edilerek yerine kardeşi Rükneddin IV. Kılıç Arslan'ın gönderilmesi kararlaştırıldı.³⁷

Moğol merkezine giden Rükneddin IV. Kılıç Arslan 647 (1249) yılında Han'dan hükümdar tayin edildiğine dair aldığı saltanat yarlığı ile geri döndü.³⁸ Bu atamada şüphesiz Güyük Han'ın amacı Altun Orda Han'ı Batu'nun desteği ile ayakta duran Anadolu Selçuklu nizamını kendisine bağlamak idi. Bunu gerçekleştirmek için de Rükneddin IV. Kılıç Arslan iki bin kişilik bir Moğol birliği ile Anadolu'ya gönderildi.³⁹ Rükneddin IV. Kılıç Arslan Anadolu'ya geldiğinde tahta bulunan kardeşi II. İzzeddin Keykavus ile mücadeleye koyuldu ve 1 Rebiyülevvel 647 (14 Haziran 1249) tarihinde Ruzbeh Ovası'nda kardeşine yenilerek barış yapmak zorunda kalmıştı.⁴⁰ Bunun üzerine kardeşler arasındaki mücadeleyi sonlandırmak isteyen Celâleddin Karatay II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. Alâeddin Keykubad'ı birlikte sultan ilan ederek kendisi de üçüne birden atabeg oldu.⁴¹ II. İzzeddin Keykavus'a Konya merkez olmak üzere Aksaray, Ankara, Antakya ve ülkenin batı toprakları, Rükneddin IV. Kılıç Arslan'a da Kayseri, Sivas, Malatya, Erzincan ve Erzurum gibi doğu toprakları verildi. II. Alâeddin Keykubad'a ise önemsiz bazı yerler tahsis edildikten sonra hutbe ve sikkelerde her üç kardeşin de adı okunmak suretiyle⁴² üçlü bir yönetim şekli kabul edildi.

Mengü Han'ın (1251-1259) Moğol tahtına oturması ile birlikte II. İzzeddin Keykavus yeniden huzura davet edildi. Bu amaçla Sivas'a kadar gelen II. İzzeddin Keykavus ümeranın kardeşi Rükneddin IV. Kılıç Arslan'a meylini görünce Celâlettin Karatay'ın vefat etmesini bahane edip Moğol sarayına gitmekten vazgeçerek yerine kardeşi II. Alâeddin Keykubad'ı göndermeyi kararlaştırdı.⁴³ Yola koyulan II. Alâeddin Keykubad ise Moğol sarayına varamadan

³⁵ İbn Bibi, II, s. 88-89; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 458; Erdem, *Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)*, s. 104; Mehmet Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, Birleşik Yayınları, Ankara 2010, s. 70-71; Cahen, a.g.e., s. 228-229; Melville, "a.g.m.", s. 82.

³⁶ Spuler, *İran Moğolları*, s. 51.

³⁷ İbn Bibi, II, s. 100; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 73; Melville, "a.g.m.", s. 82.

³⁸ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 73.

³⁹ Aydın Taneri, "Celâleddin Karatay", *DİA*, c. XXIV, İstanbul 1993, s. 251; Melville, "a.g.m.", s. 82; Ayşe Dudu Kuşçu, "Kösedağ Savaşı Sonrasında Moğol İstilasına Karşı Karamanoğullarının Önderlik Ettiği İstiklal Hareketlerinin Sonuçsuz Kalmasında İranlı Unsurun Rolü", *Cappadocia Journal Of History And Social Sciences (CAHJ)*, Volume: 6, 2016, s. 17.

⁴⁰ İbn Bibi, II, s. 123-124; Melville, "a.g.m.", s. 83; Kaymaz, *Pervane*, s. 46.

⁴¹ Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, s. 27-28; *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, s. 45; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 466-470; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 75; Kaymaz, *Pervane*, s. 48-49.

⁴² Ebi'l-Ferec, *Abû'l-Farac Tarihi*, II, s. 549-550; a.mlf., *Tarihu Muhtasarı'd-Düvel*, s. 225.

⁴³ Ebi'l-Ferec, *Abû'l-Farac Tarihi*, II, s. 559; a.mlf., *Tarihu Muhtasarı'd-Düvel*, s. 230; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 472; Taneri, "Celâleddin Karatay", *DİA*, XXIV, s. 252; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 79; İzzeddin'in sefih bir hayat sürmesinden dolayı bazı emirlerin

hile ile yolda öldürtüldü.⁴⁴ Bu şekilde rakiplerinden birini ortadan kaldırmaya muvaffak olan II. İzzeddin Keykavus Kayseri'ye yerleşerek burada bazı kötü alışkanlıklar edindi. Rükneddin IV. Kılıç Arslan kardeşinin bu kötü hasletlerini bahane ederek yeniden taht iddiası ile ortaya çıkmasına rağmen yaptığı mücadelede mağlup olarak esir düştü ve ardından da Borgulu'da (Uluborlu) gözetim altına alındı (653/1255).⁴⁵

Rükneddin IV. Kılıç Arslan'ın tutuklatılmasından sonra hükümdarlığını sağlamlaştıran II. İzzeddin Keykavus idarî görevleri devlet adamları arasında taksim ederek vezirliğe Kadı İzzeddin'i getirdi. Selçuklu tarihinde önemli bir yere sahip olan Muineddin Süleyman (Pervâne) da elçi olarak gittiği Mengü Han'dan aldığı bir yarlıg ile geri döndüğünde yönetimde diğer emirler gibi söz sahibi oldu.⁴⁶ Mengü Han'ın tahta oturduktan sonra kardeşi Hülâgü'yu "İlhan" olarak İran, Suriye, Irak, Mısır, Kafkasya ve Anadolu'ya tayin etmesi⁴⁷ Anadolu'nun mukadderatında önemli bir tesir yarattı. Tayinden sonra harekete geçen Hülâgü Diyarbakir, Meyyâfârikîn, Re'su'l-Ayn, Serüc ve Harrân'a kadar ulaşarak yüklü miktarda ganimet elde etti.⁴⁸ Diğer cihetten Baycu Noyan da maiyetinde bulunan Moğol askerleri ve aileleri ile birlikte Anadolu'ya girerek yaylak ve kışlak talebinde bulundu.⁴⁹

Moğol askerlerinin aile ve ağırlıkları ile bölgeye ulaşması ve isteklerde bulunmaları onların buralarda kalıcı olmak istedikleri izlenimini vermekteydi. II. İzzeddin Keykavus Moğollar ile barış yaparak isteklerinin karşılanmasını düşünürken adamlarının tahriki ile söz konusu Moğol birliklerine karşı savaş yapmayı kararlaştırdı.⁵⁰ Sultan Konya'da beklerken Moğollar üzerine gönderdiği birlikleri Aksaray'da (Sultan Han) civarında büyük bir hezimete uğradı (23 Ramazan 654/14 Ekim 1256).⁵¹ Bu hareketinin karşılıksız kalmayacağını

---

onun yokluğunda itaatsizlik gösterebilecekleri endişesi ile İzzeddin Moğol sarayına bizzat gitmekten imtina ettiği de ileri sürülmektedir. Bkz. Cahen, *a.g.e.*, s. 237.

⁴⁴ Aksarayî, *a.g.e.*, s. 30; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 80; Melville, "a.g.m.", s. 83.

⁴⁵ İbn Bibi, II, s. 133-149; Aksarayî, *a.g.e.*, s. 30; *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, s. 45; Turan, *a.g.e.*, s. 473-475; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 80-81; Melville, "a.g.m.", s. 84; İlhan Erdem, "XIII. Asrın İkinci Yarısı İle XIV. Asrın İlk Yarısı Arasında Göller Bölgesi'nin Siyasi, İktisadi ve Kültürel Vaziyetine Genel Bir Bakış", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XVII/28, Ankara 1995, s. 55; Cahen, *a.g.e.*, s. 237-238.

⁴⁶ Aksarayî, *a.g.e.*, s. 31.

⁴⁷ Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, çev. İsmail Aka-Mehmet Ersan-Ahmad Hesamipour Khelejani, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013, s. 13; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 479; Osman Gazi Özgündeli, "Moğollar", *DİA*, c. XXX, İstanbul 2005, s. 226; Kuşçu, "a.g.m.", s. 19.

⁴⁸ Sıbt İbnü'l-Cevzî, el-İmam Şemseddin Ebi'l-Muzaffer Yusuf b. Kız Oğlu b. Abdullah (öl. 654), *Mirâtu'z-Zamân fi Tarihi'l-A'yân*, c. XV, thk. Kamil Selman el-Cebûri, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2013, s. 167; Ebi'l-Ferec, *Tarihu Muhtasarı'd-Düvel*, s. 230; el-Makrizî, *es-Sulûk*, I, s. 476.

⁴⁹ Ebi'l-Ferec, *Abû'l-Farac Tarihi*, II, s. 562; a.mlf., *Tarihu Muhtasarı'd-Düvel*, s. 231; Anonim Selçuknâme'de bu durum Rükneddin'in tutuklanmasından sonra onunla birlikte hareket eden emirlerin Baycu'ya giderek yardım talebinde bulunmasıyla açıklanmaktadır. Bkz. *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, s. 45.

⁵⁰ Aksarayî, *a.g.e.*, s. 31-32.

⁵¹ İbn Bibi, II, s. 144-148; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 480; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 29-30; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 83; Cahen, *a.g.e.*, s. 241; Kaymaz, *Pervane*, s. 63-64; Anonim Selçuknâme'de tarafların Alâeddin Kervansarayı (Sultan Han) civarında karşılaştıkları kaydı bulunmaktadır. Bkz. *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, s. 46.

bilen II. İzzeddin Keykavus Konya'yı terk ederek Antalya yönüne doğru kaçtı. Diğer taraftan Moğol birlikleri de Konya önlerinde ulaştılar ve Hazineci Nizameddin'in dört katır yükü meblağı Moğollara ulaştırmasıyla şehir tahribattan kurtulabildi.⁵² II. İzzeddin Keykavus'un Antalya'ya kaçması ve Konya'nın düşmesinden sonra ileri gelen devlet ricali Borgulu'da mahpus bulunan Rükneddin IV. Kılıç Arslan'ı getirerek Selçuklu tahtına oturtular (655/1257).⁵³ Mahlu hükümdar II. İzzeddin Keykavus ise İznik'e (Nicaea) giderek Bizans İmparatoru Laskaris'e sığındı.⁵⁴

Anadolu'da sükûneti temin etmeye muvaffak olan Baycu Noyan Bağdat üzerine yürümeyi planlayan Hülâgü'nun davetinden sonra Anadolu'dan ayrıldı. Bunun üzerine İznik'te bulunan mahlu hükümdar II. İzzeddin Keykavus Baycu Noyan'ın yokluğundan istifade ederek Konya'ya geldi ve Bizans'tan aldığı destek ile Selçuklu tahtına oturmaya muvaffak oldu (655/1257).⁵⁵ Gelişmeler karşısında II. İzzeddin Keykavus'a karşı Moğol yardımına müracaat etmek zorunda kalan IV. Rükneddin Kılıç Arslan Hülâgü'dan yardım talebinde bulundu ve Hülâgü da hükümdarlığın ona ait olduğuna dair bir saltanat yarlığı gönderdi. Ancak taraflar arasındaki mücadele ve kıtaller artınca Hülâgü her iki kardeşi de huzuruna davet etti. Burada yapılan görüşmeler neticesinde II. İzzeddin Keykavus'a Konya merkezli Kızıl Irmak'ın batısından Bizans sınırına kadar uzanan topraklar, Rükneddin Kılıç Arslan'a da Tokat merkez olmak üzere Sivas'tan Erzurum'a ve Moğol hâkimiyetindeki topraklara kadar uzanan yerler verildi. Bu taksimatın ardından her iki kardeş Hülâgü'nun huzuruna çıkarak barıştılar (656/1258).⁵⁶

Filhakika bu sıralarda İslâm dünyasında Bağdat'ın 656 (1258) yılında Hülâgü tarafından istila edilmesi gibi elim bir hadise yaşandı.⁵⁷ Bu gelişmelerden Moğol komutanlardan Baycu Noyan öldürüldü ve Anadolu'daki Moğol

⁵² *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, s. 46.

⁵³ İbn Bibi, II, s. 148-150; Aksarayî, *a.g.e.*, s. 32-33; Erdem, *Türkiye Selçuklular-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)*, s. 126; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 483; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 30; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 83; Hasan Taşkıran, "Karamanoğullarının Anadolu'da Var Olma Mücadelesi Bağlamında Türkiye Selçuklularıyla İlişkilerinin Genel Seyri", *Türk - İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi (TİDSAD)*, Yıl: 3, Sayı: 6, (Mart 2016), s. 320; Ebi'l-Ferec ise Baycu'nun IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı hapisten çıkararak tahta oturttuğunu ifade etmektedir. Bkz. Ebi'l-Ferec, *Tarihu Muhtasaru'd-Düvel*, s. 231; Anonim Selçuknâme Rükneddin IV. Kılıç Arslan'ın tahta oturmasının tarihini 16 Safer 654 (15 Mart 1256) olarak vermektedir. Bkz. *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, s. 46.

⁵⁴ İbn Bibi, II, s. 148-150; Aksarayî, *a.g.e.*, s. 32; *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, s. 46; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 83.

⁵⁵ İbn Bibi, II, s. 151-155; Aksarayî, *a.g.e.*, s. 39; Ebi'l-Ferec, *Abû'l-Farac Tarihi*, II, s. 563; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 485-486; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 32; Erdem, *Türkiye Selçuklular-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)*, s. 129; Melville, "a.g.m.", s. 85.

⁵⁶ İbn Bibi, II, s. 155; Aksarayî, s. 45-46; Ebu'l-Fidâ, II, s. 306; *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, s. 46; Spuler, *İran Moğolları*, s. 64; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 486; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 33; Melville, "a.g.m.", s. 86; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 85.

⁵⁷ Ebi'l-Ferec, *Abû'l-Farac Tarihi*, II, s. 568-570; a.m.f., *Tarihu Muhtasaru'd-Düvel*, s. 236-237; Ebu'l-Fidâ, II, s. 302-303; el-Yüni'nin, Kutbeddin Musa b. Muhammed (öl. 726), *Zeylu Mirâtu'z-Zamân fi Tarihi'l-A'yân*, c. XVI, thk. Abbas Hâni el-Cerrâh, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2013, s. 122; el-Makrizî, *es-Sulûk*, I, s. 499.

birliklerinin başına da Alıncak Noyan getirildi.⁵⁸ Moğol tahakkümünü kabul-
lenemeyen Anadolu Selçuklu hükümdarı II. İzzeddin Keykavus da Kayseri'den
Bizans hududuna kadar uzanan toprakların idaresini uhdesinde bulundur-
masına rağmen bu zilletten kurtulmanın yollarını arıyordu. Ez cümle Men-
gü Han'ın ölümünden sonra Moğollara danışmadan vezirliğe Fahreddin Ali'yi
getirdi. Aynı şekilde Rükneddin IV. Kılıç Arslan'ın vezirliğini de Muineddin
Süleyman ifa etmeye başladı (658/1260).⁵⁹ Binaenaleyh 658 (1260) yılında
Memlûk ve Moğol kuvvetleri arasında vuku bulan Ayn Calût Savaşı'nda Moğol
birliklerinin mağlubiyeti⁶⁰ II. İzzeddin Keykavus'u Moğollara karşı daha cüret-
kar davranmaya sevk etti.⁶¹

Moğolların mutat olduğu üzere Anadolu'dan vergi toplamak için gönderdiği
Taceddin Mu'tez ve Tükelek Bahşi adındaki elçilerin II. İzzeddin Keykavus'un
huzuruna vardıklarında yolları üzerinde bulunan Rükneddin IV. Kılıç Arslan'dan vergi alındıktan sonra kendi hissesini göndereceğini söyleyerek onları
eli boş gönderdi. Bu tutum Moğollar ile II. İzzeddin Keykavus arasındaki mü-
nasebetlerin daha da kötüye gitmesine neden oldu.⁶² Muineddin Süleyman
Pervâne'nin "Sultan İzzeddin, saltanat makamı olan daru'l-mülk Konya'ya terk
etmiş ve Antalya'ya gitmiştir. Orada Uc Türkleri ile birleşmiş, kalbinde isyan
düşüncesi taşımaktadır." şeklindeki ifadeleri de Moğollar ve II. İzzeddin Key-
kavus mabeynindeki ilişkilerin kötüleşmesine katkıda bulundu. Muineddin
Süleyman'ın bu ifadelerinden sonra Moğollar II. İzzeddin Keykavus'a tehdit-
kâr haberler gönderdiler. II. İzzeddin Keykavus Konya'ya döndüğünde kendisi
hakkında varit olan haberlerin Muineddin Süleyman'ın oyunu olduğunu öğ-
renmesine rağmen iş işten geçmişti.⁶³

II. İzzeddin Keykavus kendisine karşı oluşturulan ittifak ve komplolardan
dolayı 660 (1262) yılında Memlûk sultanı Baybars ile haberleşerek yardım
talebinde bulundu; ancak Baybars'tan yardım alamadığı gibi durumu Hülâ-
gü'ya bildiren Muineddin Süleyman'ın kışkırtmaları ile II. İzzeddin Keyka-
vus'un öldürülmesi için bir yarlıg verildi.⁶⁴ Bu emrin ifası için Alıncak Noyan
Anadolu'ya geldiğinde Rükneddin IV. Kılıç Arslan ile birlikte II. İzzeddin Key-
kavus'a karşı Aksaray'dan harekete geçtiler. Söz konusu gelişmeleri haber
alan II. İzzeddin Keykavus ise büyük bir telaş ile ülkesini terk ederek Antalya
cihetinden Bizans'a sığındı (660/1262).⁶⁵ Bundan önce Antalya'da bulundu-

⁵⁸ *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, s. 46; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 34; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 486.

⁵⁹ İbn Bibi, II, s. 156; Aksarayî, s. 47; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 86; 659 (1260/1261) yılı olaylarını anlatan el-Yünini'ye göre bu tarihte Bilâd-ı Rum'a Rükneddin Kılıç Arslan ve kardeşi İzzeddin Keykavus müştereken hakimdiler bkz. el-Yünini, XVII, s. 155.

⁶⁰ Ebu'l-Fidâ, II, s. 314-315; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c. XIII, çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul 1995, s. 388-392.

⁶¹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 496.

⁶² Aksarayî, *a.g.e.*, s. 49.

⁶³ Aksarayî, *a.g.e.*, s. 49-50.

⁶⁴ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 34-35; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 513.

⁶⁵ Aksarayî, *a.g.e.*, s. 52-53; İbn Bibi, II, s. 158-160; Spuler, *İran Moğolları*, s. 64; el-Yünini'ye göre bu hadise 25 Ramazan 659 (23 Ağustos 1261) tarihinde gerçekleşti ve İzzeddin Keykavus'un

ğu esnada Memlûk sultanı el-Melik Zahir elçi göndererek onu Mısır'a davet etmiş ve yardım vaadinde bulunmuştu. Ancak II. İzzeddin Keykavus Moğollar ile birlikte hareket eden kardeşi Rükneddin IV. Kılıç Arslan ile mücadele edemeyeceğini düşünerek bu talepleri geri çevirmişti.⁶⁶ Böylece Muineddin Süleyman Pervane Rükneddin IV. Kılıç Arslan'ı (1262-1266) Selçuklu tahtına oturtturarak⁶⁷ ülkeyi Moğollar adına tek başına yönetmek için muhalif emirleri de bertaraf etmeye başladı.⁶⁸ İstanbul'a giden II. İzzeddin Keykavus ise bir süre sonra Altun Orda'ya sığındı⁶⁹ ve 1278 ya da 1279 yılında (h. 677-678) burada vefat etti.⁷⁰ Muineddin Süleyman Pervane'nin 660 (1262) yılındaki bu başarısından sonra 675 (1277) yılındaki idamına kadar geçen zaman dilimi, Anadolu Selçuklu Devleti tarihinde "Pervane Devri" olarak da anılmaktadır.⁷¹

Muineddin Süleyman 664 (1266) yılında Rükneddin IV. Kılıç Arslan'ın Memlûk hükümdarı ile yazışmakta olduğu haberlerini yayarak Moğol hanından onun öldürülmesi için bir yarlıg almayı başardı.⁷² Akabinde de Rükneddin IV. Kılıç Arslan'ı öldürterek⁷³ yerine Nabşî'nin (Tayşî/Taycı)'nin de onayıyla⁷⁴ Rükneddin IV. Kılıç Arslan'ın küçük yaşta bulunan oğlu III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i (1266-1284) getirdi.⁷⁵ III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta oturmasından sonra İlhanlı Abaka Han (1265-1282) Rükneddin IV. Kılıç Arslan'ın kızı Selçukî Hatun'u oğluna istedi. Bu evlilik dolayısıyla Muineddin Süleyman Pervane ve Sahib Fahreddin Ali de Selçukî Hatun ile birlikte Tebriz'e gittiklerinde⁷⁶ Moğol Han'ı Anadolu'yu Tuku Noyan'a tevdi etti.⁷⁷ Bu esnada Muineddin Süleyman'ın yokluğunu fırsat bilen Moğol tahakkümünden bıkan Anadolu'daki Türkmenler de Memlûklü Baybars'tan yardım alarak Şerefeddin Mesud Hatiroğlu liderliğinde isyan ettiler.⁷⁸ Ancak söz konusu isyan Kongur-

mağlubiyeti ile neticelendiği için İzzeddin Moğolların desteklediği Kılıç Arslan'ın ordusuna karşı koyamayarak Antakya cihetine gitti. Bkz. el-Yünini, XVII, s. 174.

⁶⁶ el-Yünini, XVII, s. 220-221.

⁶⁷ Aksarayî, *a.g.e.*, s. 53; İbn Bibi, II, s. 164-165; Erdem, *Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)*, s. 173.

⁶⁸ Kaymaz, *Pervane*, s. 103; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 89.

⁶⁹ Aksarayî, *a.g.e.*, s. 57.

⁷⁰ Baybars el-Mansûri (öl. 725/1325), *Zübdetü'l-Fikre fi Tarihi'l-Hicre*, thk. D.S. Richards, Beyrut 1998, s. 168; Spuler, *İran Moğolları*, s. 65.

⁷¹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 522; Muharrem Kesik, "Muînüddin Süleyman Pervâne", *DİA*, c. XXXI, İstanbul 2006, s. 91-93; Anonim Selçuknâme bu dönemi "Pervâne zamanında öyle (bir devir) oldu ki, kurt ile kuzu birlikte su içiyor, birlikte otluyordu. Pervâne, alimler ile sohbet ederdi. Halk emniyet içerisinde bulunuyordu. Moğollar onun parmağındaki bir yüzük gibiydi." şeklinde tanımlamaktadır. Bkz. *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, s. 47.

⁷² Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 37.

⁷³ İbn Bibi, II, s. 168-169; Ebi'l-Ferec, *Abû'l-Farac Tarihi*, II, s. 587; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 531; Erdem, *Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)*, s. 193.

⁷⁴ Aksarayî, *a.g.e.*, s. 65; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 531; Melville, "a.g.m.", s. 90.

⁷⁵ Aksarayî, *a.g.e.*, s. 66; İbn Bibi, II, s. 170; Ebi'l-Ferec, *Abû'l-Farac Tarihi*, II, s. 587; İbn Kesir, XIII, s. 436; el-Yünini, XVIII, s. 25; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 532; Erdem, *Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)*, s. 193.

⁷⁶ Aksarayî, *a.g.e.*, s. 77.

⁷⁷ el-Yünini, XVIII, s. 187; *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, s. 47-48.

⁷⁸ Aksarayî, *a.g.e.*, s. 78-83; İbn Bibi, II, s. 179-182; el-Yünini, XVIII, s. 255-259.

tay, Tuku ve Tudavun Noyanların gayretleri ile Şerefeddin Hatir'in yakalanarak öldürülmesi ile bastırılabilirdi (1276).⁷⁹

Muineddin Süleyman bir yandan kendisine rakip olarak gördüğü Sahib Fahreddin Ali'yi Kırım'da bulunan II. İzzeddin Keykavus ile irtibat halinde bulunmakla suçlayıp tutuklatırken⁸⁰ diğer taraftan da hâkimiyetini devam ettirmek veya sağlamlaştırmak için Moğollar ve Memlûkler arasında ikili bir siyaset takip etmekteydi. Muineddin Süleyman 675 (1277) yılında Memlûk hükümdarı el-Melik ez-Zahir Baybars (1260-1277) ile yazışarak onu Anadolu'ya davet etti.⁸¹ Söz konusu davetlerden sonra Baybars 675 (1277) yılında otuz bin⁸² kişilik bir ordu ile Anadolu'ya girerek Elbistan'da Tuku ve Tudavun'un başında bulunduğu Moğolları mağlup ettikten sonra Kayseri'ye kadar ulaştı.⁸³ Baybars'ın Anadolu'ya gelişini fırsat olarak değerlendiren Karaman Türkmenleri de uc bölgelerine kadar uzanan toprakları ele geçirdiler.⁸⁴ Karamanoğlu Mehmed Bey yanında bulunan II. İzzeddin Keykavus'un oğlu Alâeddin Siyavuş (Cimri), Eşref ve Mentеше beyleri ile birlikte Konya üzerine yürüdü, şehri ele geçirerek⁸⁵ devlet görevlileri ve saray mensuplarının Türkçe'den başka dil konuşmayacaklarına dair bir ferman irat etti (675/1277).⁸⁶

Moğol ordusunun Elbistan'da uğradığı ağır hezimetten sonra Abaka Han Anadolu'ya geldiğinde Elbistan'daki mağlubiyetin intikamını Anadolu'nun yağmalanması ve birçok kişinin öldürülmesiyle almaya çalıştı.⁸⁷ Akabinde

⁷⁹ İbn Bibi, II, s. 183-185; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 541-542; Abdullah Kaya, "İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, (2013), s. 308; Melek Göksu, *Şerefeddin Hatiroğlu ve Moğollara Karşı İsyarı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya 2000, s. 60.

⁸⁰ İbn Bibi, II, s. 173-174; *Baybars Tarihi*, II, çev. M. Şerefüddin Yaltkaya, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, s. 23-24; el-Yünini, XVIII, s. 116; Erdem, *Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)*, s. 199-201.

⁸¹ Reşidüddin Fazlullah, s. 112; *Baybars Tarihi*, II, s. 33-34; Ebu'l-Fidâ, II, s. 341; İbn Kesir, XIII, s. 460-461; Kaymaz, *Pervane*, s. 140-141; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 111.

⁸² İlhan Erdem, "Olcaytu Han'ın Ölümüne Kadar İlhanlılar'da Yaşanan Siyasal-Kültürel Gelişmeler ve Yakın-Doğu'ya Etkileri", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 20, Sayı: 31, Ankara 2000, s. 15.

⁸³ Aksarayî, *a.g.e.*, s. 87-88; Ebi'l-Ferec, *Abû'l-Farac Tarihi*, II, s. 599; Reşidüddin Fazlullah, s. 112; Ebu'l-Fidâ, II, s. 341; el-Makrizî, *es-Sulûk*, II, s. 105-106; el-Yünini, XVIII, s. 262-264; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 545-546; Erdem, *Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)*, s. 228-230; Galstyan, *a.g.e.*, s. 52.

⁸⁴ el-Yünini, XVIII, s. 268; İlhan Erdem, *Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)*, s. 236; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 111.

⁸⁵ İbn Bibi, II, s. 201-216; Aksarayî, *a.g.e.*, s. 96-98; el-Yünini, XVIII, s. 268-269; Yazıcızade Ali, *Selçuk-nâme (İndeksli Tıpkıbasım)*, haz. Abdullah Bakır, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 399b-400a; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 51-54; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 561; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 113-114; Erdem, "XIII. Asrın İkinci Yarısı İle XIV. Asrın İlk Yarısı Arasında Göller Bölgesi'nin Siyasî, İktisadî ve Kültürel Vaziyetine Genel Bir Bakış", s. 56-57; Nezihî Aykut, "Türkiye Selçuklu Sultanı Siyavuş (Cimri)'un Sikkeleri", *Bellekten*, Cilt: LII, Sayı: 203, (Ağustos 1988), Ankara 1988, s. 477-478.

⁸⁶ İsmail Aka, "Eflâkî'nin Menâkıbu'l-Ârifin'inde Türkler ve Moğollara Dair Bazı Kayıtlar", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 100, (Şubat 1996), İstanbul 1996, s. 92.

⁸⁷ Ebi'l-Ferec, *Abû'l-Farac Tarihi*, II, s. 599-600; *Baybars Tarihi*, II, s. 91-92; el-Yünini, XVIII, s. 269-270; en-Nüveyrî, Şihabeddin Ahmed b. Abdulvehhâb (öl. 733), *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, c. XXX-XXXI, thk. Necib Mustafa Fevâz-Hikmet Keşli Fevâz, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2004, s. 231-232; Galstyan, *a.g.e.*, s. 52.

Anadolu'ya düzenin tesis edilmesi için kardeşi Kongurtay'ı tayin ederek kendisi de Van Gölü'nün kuzeyinde bulunan Aladağ'a gitti. Muineddin Süleyman Pervane ise Elbistan'da yapılan savaş esnasında firar ettiği, Baybars'ın gelişini bildirmedığı ve Abaka'nın huzuruna süratle gelmediği ithamları ile 675 (1277) yılında muhakeme edilerek öldürüldü.⁸⁸ Bu olay Selçuklu yönetiminde bir boşluk meydana getirdiğinden Anadolu toprakları üzerinde Moğolların denetimi ve baskısı daha da artmış oldu.⁸⁹ Anadolu Selçuklu hükümdarı III. Gıyaseddin Keyhüsrev ise Kongurtay'ın gelişi ile birlikte Alâeddin Siyavuş ve yanında bulunanları mağlup ederek Konya'yı geri almayı başarabildi.⁹⁰

II. İzzeddin Keykavus'un (öl. 678/1278-1279) vefatından sonra oğlu II. Gıyaseddin Mesud (1284-1296) 679 (1280) yılında Sinop'a geldi ve ardından da Abaka'nın yanına giderek Erzincan, Erzurum ve Sivas gibi yerleri almaya muvaffak oldu.⁹¹

Bundan iki yıl sonra (681 yılında) İlhanlı tahtında bulunan Abaka (1265-1282) vefat edince yerine kardeşi Ahmed Tekûdâr (1282-1284) geçti.⁹² Ahmed 681 (1282) yılında Anadolu Selçuklu Devleti topraklarını III. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Gıyaseddin Mesud arasında bölüştürdü. III. Gıyaseddin Keyhüsrev durumunu düzeltmek için yanında Kongurtay ve Fahreddin Ali ile birlikte Ahmed'in huzuruna çıkmak için hareket etti.⁹³ Bu sırada da Ahmed Tekûdâr'a karşı isyan eden Argun Han İlhanlı tahtına oturdu (684/1284).⁹⁴ Argun Han III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i Anadolu'ya göndererek bir süre Erzurum'da bekletti ve ardından da yayının kirişi ile boğdurarak ortadan kaldırdı (684/1284).⁹⁵ Böylece Anadolu Selçuklu Devleti tahtına öncelikle Karamanoğ-

⁸⁸ İbn Bibi, II, s. 196-201; Reşidüddin Fazlullah, s. 113-114; *Baybars Tarihi*, II, s. 92-93; Yazıcızade Ali, s. 399a; *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, s. 49; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 553; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 39-44; Erdem, *Türkiye Selçuklular-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)*, s. 249-252; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 117; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 268-269; el-Makrizi Pervane'nin Safer 677 yılında öldürüldüğünü kaydetmektedir. Bkz. el-Makrizi, *es-Sulûk*, II, s. 111.

⁸⁹ Melville, "a.g.m.", s. 97.

⁹⁰ İbn Bibi, II, s. 201-216; Aksarayî, *a.g.e.*, s. 101; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 51-54; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 566-567; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 117-121; Cahen, *a.g.e.*, s. 271.

⁹¹ İbn Bibi, II, s. 244-249; Aksarayî, *a.g.e.*, s. 108-109; el-Ömerî, XXVII, s. 285; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 582; el-Makrizî, *es-Sulûk*, II, s. 114; Cahen, *a.g.e.*, s. 275-276; Ebi'l-Fidâ Gıyaseddin II. Mesud için "Rum'da Selçuklulardan Sultan olarak adlandırılan son kişidir." demektedir. Ebu'l-Fidâ, II, s. 344; Anonim Selçuknâme müellifi Gıyaseddin II. Mesud'un Ahmed'in yanına gittiğini ifade ederek hatalı bilgi vermektedir (*Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, s. 51). Bu sırada İlhanlı tahtında Abaka Han bulunmaktaydı.

⁹² Ebi'l-Ferec, *Abû'l-Farac Tarihi*, II, s. 610; Reşidüddin Fazlullah, s. 126-127; Ebu'l-Fidâ, II, s. 349; el-Yünîni, XIX, s. 187; el-Ömerî, XXVII, s. 290; el-Makrizî, *es-Sulûk*, II, s. 155; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 583; Abdülkadir Yuvalı, "İlhanlılar", *DİA*, c. XXII, İstanbul 2000, s. 103.

⁹³ Baybars el-Mansûri, *Zübdetü'l-Fikre*, s. 238-239; Ali Sevim - Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 486.

⁹⁴ Aksarayî, *a.g.e.*, s. 111-112; Ebi'l-Ferec, *Abû'l-Farac Tarihi*, II, s. 615; Reşidüddin Fazlullah, s. 133-148; Ebu'l-Fidâ, II, s. 350; İbn Kesir, XIII, s. 508; *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, s. 53; İlhan Erdem, "İlhanlılarda Ahmed Tekuder Dönemi ve Selçuklular", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 35, Ankara 2004, s. 108-110.

⁹⁵ Ebi'l-Ferec, *Abû'l-Farac Tarihi*, II, s. 617; Baybars el-Mansûri, *Zübdetü'l-Fikre*, s. 239; Ebu'l-Fidâ, II, s. 351; el-Makrizî, *es-Sulûk*, II, s. 178; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 584; Ali Sevim, "Keyhusrev III", *DİA*, Cilt: XXV, Ankara 2002, s. 352.

lu ve Eşrefoğulları'ndan aldığı destek ile ayaklanan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesinin muhalefeti ile karşılaşmasına rağmen söz konusu çekişmelerde galip gelmeyi başaran Gıyaseddin II. Mesud oturdu (684/1285).⁹⁶

Celayirli Buka'nın yardımı ile İlhanlı tahtına oturan Argun Han devlet işlerini Buka'ya bıraktığından çok geçmeden ümera arasında İlhanlıların merkezi otoritesini zayıflatan birtakım ihtilaflar ortaya çıktı.⁹⁷ Anadolu Selçuklularında ise tahta bulunan Gıyaseddin II. Mesud Moğollar karşısında herhangi bir varlık gösteremediği gibi ülkenin yönetimini de Moğolların menfaat ve isteklerine göre hareket eden Fahreddin Ali gibi şahsiyetlere bırakmıştı.⁹⁸ Zaman zaman Anadolu'ya giren Moğol komutan veya ümerası Selçuklulardan yüklü miktarda vergiler almaktaydılar. 684 (1285) yılında Hülacu ve Geyhatu gibi Moğol şehzadeleri Anadolu'ya girdiklerinde Fahreddin Ali'den yüklü miktarda para almaya muvaffak oldular; ayrıca Geyhatu bir yıl sonra yirmi bin kişilik bir ordu ile Aksaray'a kadar ulaştığında bölgede bulunan insanlar ağır vergiler vermek ve yerlerini terk etmek zorunda kalmışlardı.⁹⁹ Bu sırada II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi saltanatı iki torunu ile Gıyaseddin II. Mesud arasında bölüştürmek için mücadeleye koyuldu. Bu mücadeleler neticesinde Keyhüsrev'in iki oğlu 684 (1285) tarihinde Konya'da Selçuklu tahtına oturtuldu.¹⁰⁰ Firar ederek Kayseri'ye giden Gıyaseddin II. Mesud ise Geyhatu'nun Konya'ya ulaşmasından kısa bir süre sonra Konya'ya gelerek 7 Rebiyülahir 685 (2 Haziran 1286) tarihinde ikinci kez Selçuklu tahtına oturdu.¹⁰¹ Tahta oturduktan sonra Beyşehir ve yöresine yönelik Germiyanlı Türkmenlerin başlattığı yağma akınları da Moğol ve Selçuklu birliklerince şiddetli bir şekilde sonlandırıldı.¹⁰²

687 (1288) yılında¹⁰³ Selçuklu tarihinde en uzun süre vezirlik yapmış olan Konyalı Fahreddin Ali (Ebu'l-Hayrât) vefat edince 688 (1289) yılında Fahreddin Kazvinî (Kayseri'nin batısından vergi toplamaktaydı) vezirlik görevi ile Anadolu'ya gönderildi.¹⁰⁴ Fahreddin'in idamından sonra aynı tarihte Anadolu'daki Moğol ordu komutanlığına Samagar Noyan getirildi.¹⁰⁵ Böylece Moğollar askerî, siyasi, idarî ve malî konular gibi hemen hemen her sahada Anadolu Selçuklu Devleti'nin yönetimine el koydular.¹⁰⁶ Mucireddin Emir Şah (Kayseri'nin doğusundan vergi toplayacaktı) ile birlikte halka ödeyebileceğinden faz-

⁹⁶ *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, s. 91-92; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 583; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 138.

⁹⁷ Reşidüddin Fazlullah, s. 160-165; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 58-59.

⁹⁸ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 139.

⁹⁹ Aksarayî, *a.g.e.*, s. 115-116; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 585-590.

¹⁰⁰ Sevim - Merçil, *a.g.e.*, s. 487.

¹⁰¹ *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, s. 55.

¹⁰² *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, s. 55; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 143-145.

¹⁰³ *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, s. 56; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 591; Cahen, *a.g.e.*, s. 280.

¹⁰⁴ Aksarayî, *a.g.e.*, s. 117-119; *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, s. 57.

¹⁰⁵ *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, s. 60; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 61.

¹⁰⁶ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 140.

la vergi yüklediklerinden 690 (1291) yılında azledildiler ve Fahreddin Kazvini ise idam edildi.¹⁰⁷

Bundan sonra Anadolu'ya Ahmed Lâkûşi tayin edildi ve onunla birlikte gelen Kılavuzoğulları burada yağma ve baskıların daha da artırdılar.¹⁰⁸ Samagar Noyan bir Türk olan Yavlak Arslan oğlu Hoca Nasreddin'e mali işleri teslim edince alman tedbirler ile birlikte halk bir nebze rahatlama imkanı buldu.¹⁰⁹ Bir süre sonra ise Samagar Noyan azledilerek Argun'un kardeşi Geyhatu Anadolu ordu komutanlığına tayin edildi.¹¹⁰ Ancak Samagar'ın yanında bulunan Hoca Nasreddin takip ettiği adilane politikanın halk indinde meydana getirdiği memnuniyetten dolayı Geyhatu döneminde de yerini muhafaza etmeyi başarabildi.¹¹¹ 690 (1291) yılında Argun Han'ın vefatından¹¹² sonra Geyhatu ile birlikte Azerbaycan'a gidince Anadolu'da yeniden zulüm dönemi başladı.¹¹³

2. Moğol Noyanlarının İsyanları

Azerbaycan'a dönen Geyhatu 690 (1291) yılında Argun Han'ın halefi olarak İlhanlı tahtına oturdu.¹¹⁴ Bunun üzerine Şehzade Baydu, Tugaçar, Kuncakbal, Tugan-i Kuhistanî ve Tugal gibi tümen beylerinin desteğini alarak Geyhatu'ya karşı geldi.¹¹⁵ Ancak bu sırada Bağdat'ta bulunan Baydu'nun Erdebil'e gelişinde gecikme yaşanınca onunla birlikte hareket eden emirler Geyhatu'nun safalarına katıldılar, bundan dolayı mücadeleyi kaybederek İlhanlı topraklarını terk etmek zorunda kaldı.¹¹⁶

Geyhatu'nun Anadolu'yu terk ederek İlhanlı tahtına oturmasıyla birlikte ortaya çıkan siyasi boşluğu Türkmenler doldurmak için harekete geçtiler. Şüphesiz bunların başında 690 (1291) yılında Gıyaseddin II. Mesud'un Kayseri'de bulunduğu sırada Konya'yı ele geçirerek yağmalayan Karamanoğulları gelmekteydi. Karamanoğulları'nın saldırıları karşısında fazla direnç gösteremeyen Gıyaseddin II. Mesud Geyhatu'ya müracaat ederek yardım talebinde bulundu. Bunun üzerine Geyhatu Anadolu'ya girerek Selçukluların merkezi Konya'yı ele geçirdi. Akabinde de bölgedeki olumsuzluklardan sorumlu tuttuğu Karamanoğulları Eşrefoğulları ve Menteşe Türkmenlerinin meskun buldukları toprakları yağmaladı. Bu gelişmelerden sonra Gıyaseddin II. Mesud'u Kastamonu'da faaliyetlerde bulunan Rükneddin IV. Kılıç Arslan'ın üzerine gönderdikten son-

¹⁰⁷ Aksarayî, *a.g.e.*, s. 122-124; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 60-61; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 141.

¹⁰⁸ Aksarayî, *a.g.e.*, s. 124-127; Mehmet Ersan - Mustafa Alican, *Osmanlılardan Önce Onlar Vardı Türkiye Selçukluları*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 186-187.

¹⁰⁹ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 142.

¹¹⁰ *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, s. 60; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 62.

¹¹¹ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 142-143; Melville, "a.g.m.", s. 103.

¹¹² Reşidüddin Fazlullah, s. 172; el-Yünini, XX, s. 117; el-Ömeri, XXVII, s. 307; *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, s. 62-63.

¹¹³ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 143.

¹¹⁴ Aksarayî, *a.g.e.*, s. 135; Ebi'l-Ferec, *Abû'l-Farac Tarihi*, II, s. 639; Ebu'l-Fidâ, II, s. 361; el-Yünini, XX, s. 125.

¹¹⁵ Reşidüddin Fazlullah, s. 173.

¹¹⁶ Aksarayî, *a.g.e.*, s. 135-136; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 63.

ra¹¹⁷ üç bin kişilik bir orduyu Anıt, Göktaş ve Giray gibi komutanların emrinde Gıyaseddin II. Mesud'a destek için bölgeye gönderdi.¹¹⁸ Selçuklu ve Moğol kuvvetleri Türkmenlerin ani baskınlarına maruz kalarak çok sayıda kayıp verdiler ve bu baskınlarda Gıyaseddin II. Mesud da esir olarak ele geçirildi.¹¹⁹ Ancak Gıyaseddin II. Mesud Giray adlı emirin maiyetinde bölgede keşif yapan Moğol öncü birliğinin ani bir baskını ile kurtarıldı.¹²⁰ Anadolu'da kısmen sükuneti tesis etmeyi başaran Geyhatu ise 691 (1291-1292) yılında ülkesine dönmek için Anadolu'dan ayrılırken saltanatı Gıyaseddin II. Mesud'a, onun naipliğini Mucireddin Emir Şah'a ve vezirliği de Sahib Necmeddin'e bıraktıktan sonra Anadolu ordu komutanlığına da Taş-Timur-i Hitayî'yi getirdi.¹²¹

Erzurum'dan Antalya sahillerine kadar uzanan alana hakim olan Moğol- lar ile Türkmenler arasında bu tarihten itibaren ağır vergilerden kaynaklanan sorunlar ortaya çıkmaktaydı.¹²² Söz konusu bu problemlere Moğollar indinde mevkilerini yükseltme girişimleri içerisinde bulunan emirlerin dâhili çekişmeleri de eklendiğinde Anadolu'daki siyasi vaziyet belirsizliğini korumaktaydı. Azerbaycan'a dönen Geyhatu Rebiyülahir 691 (Mart/Nisan 1292) tarihinde¹²³ Hülâ-ğû'nun torunlarından Baydu'nun muhalefeti ile karşılaştı ve tahtı da ona kap- tırdı.¹²⁴ Argun Han'ın oğlu Gazan Han'ın isyan ederek Zilhicce 694 (Ekim/Kasım 1295)¹²⁵ yılında İlhanlı tahtına oturunca Baydu'nun da hakimiyeti son buldu.¹²⁶

Yukarıda zikrettiğimiz mezkur hadiseler ek olarak İlhanlı tahtında müşa- hede edilen bu taht mücadeleleri, devlet adamları arasında han seçimlerinde karşılaşılan anlaşmazlıklar, ihtiraslar ve mevki elde etmek için yaşanan rekabetler, Argun Han'ın vefatından sonra Moğollar arasında sıklıkla tesadüf edilen hadiselerden olmaya başladı. Dolayısıyla merkezde yaşanan bu olum- suzlukların Anadolu'da mukim Moğollara sirayet etmesi de bir kaçınılmazdı. Aksarayî'nin Anadolu için kullandığı *"Rum her ne kadar gariplerin güvendiği bir yer; rahat ve huzur makamı ise de aynı zamanda yoksulluk gününün de sevgilisidir. Azerbaycan, Irak, Horasan'ın kıyısında köşesinde aklına hüküm- darlık ve büyük olma sevdası düşen, o isteğinin damgasını, o bölgelerin hal- kının alınma vuramayan kimse, tamah elini Rum makam eyerinin uzantısına atar, istek ayağını, bu bölgenin karışıklık ve isyan yollarına koyar..."*¹²⁷ nük- tesinde de anlaşılacağı gibi Moğol yönetimine karşı isyan edenlerin sığınağı Rum diyarı yani Anadolu olarak telaki ediliyordu.

¹¹⁷ Aksarayî, a.g.e., s. 137; *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, s. 63-66; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 145-146; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 62-63.

¹¹⁸ Aksarayî, a.g.e., s. 138; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 146.

¹¹⁹ Aksarayî, a.g.e., s. 139; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 147.

¹²⁰ Aksarayî, a.g.e., s. 140-141; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 147.

¹²¹ Aksarayî, a.g.e., s. 144; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 63; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 614.

¹²² Aksarayî, a.g.e., s. 144.

¹²³ Ebu'l-Fidâ, II, s. 368.

¹²⁴ Aksarayî, a.g.e., s. 147-148; el-Ömerî, XXVII, s. 315; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 64.

¹²⁵ Ebu'l-Fidâ, II, s. 369.

¹²⁶ Aksarayî, a.g.e., s. 150-152; Reşidüddin Fazlullah, s. 252; el-Yünini, XX, s. 291; *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, s. 68.

¹²⁷ Aksarayî, a.g.e., s. 152.

2.1. Tuğaçar Noyan İsyanı

Tuğaçar Noyan Geyhatu'nun tahta çıktığı esnada Baydu'yu desteklerken,¹²⁸ Baydu'nun tahtı 694 (1295) yılında Gazan Han'a kaptırması esnasında da Gazan Han'ın karşısında yer almıştı.¹²⁹ Baydu'nun taht mücadelesinden uzaklaştırılmasından sonra İlhanlı tahtına oturan Gazan Han Baydu ile birlikte hareket eden emirleri kendisi için bir tehdit olarak algılamıştı. Bundan dolayı Baydu'ya destek vermiş olan Tuğaçar Noyan'ı merkezden uzaklaştırarak bu tehlikeden kurtulmayı arzuladı.¹³⁰ Tuğaçar ile direkt mücadele etmeye koyulmaktansa onu 694 (1295) yılında Anadolu'daki Moğol ordu birliklerinin başına tayin ederek İlhanlı merkezinden uzaklaştırdı.¹³¹ Bu şekilde Anadolu genel valiliğine getirilen Tuğaçar Noyan Arran ve Azerbaycan'dan hareketle Anadolu'ya gelerek Tokat'a yerleşti. Burada kaldığı süre içerisinde halka baskılar yaparak vergiler toplama-ya başladı. Bu sırada Samagar oğlu Arab da bir süre ona tabiiyetini bildirdi.¹³²

Tokat'ı terk eden Tuğaçar buradan Delice ve ardından da Karahisar-ı Demürlü kasabasına yerleşti. Beylerbeyi İzzeddin de Tuğaçar'a güvenerek onunla birlikte hareket etmeye başladı.¹³³ Gelişmeler karşısında Gazan Han Anadolu'da bulunan Baltu ve Samagar Noyan'ın oğlu Arab'a gizli gönderdiği bir haberle Tuğaçar Noyan'ı ortadan kaldırmalarını emretti.¹³⁴ Gazan Han diğer taraftan da Tuğaçar'ın şüphelenmesini önlemek için onun güvenini sağlayacak bir mektup gönderdi.¹³⁵

Bu gelişmeler yaşanırken Tuğaçar'ın yanında yer alan Beylerbeyi İzzeddin Baltu tarafından muhasara edilerek esir edildi. Ancak Tuğaçar'ın aracılığına rağmen Baltu İzzeddin'i serbest bırakmadı.¹³⁶ Baltu'nun mukavemeti ile karşılaşan Tuğaçar ise Delice kışlağına giderek durumunu düzeltmek için çevreye elçiler göndermesine rağmen Baltu'nun aleyhteki faaliyetlerinden dolayı başarılı olamayarak Sivas'a gitti.¹³⁷ Nitekim Baltu, Arab ve bazı Moğol emirleri karşısında yanındaki adamların tahrikleri ile mücadeleye koyulan Tuğaçar daha fazla direnç gösteremeyerek mağlup oldu,¹³⁸ Kaz Ova'da öldürüldü.¹³⁹

¹²⁸ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 62.

¹²⁹ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 64.

¹³⁰ Reşidüddin Fazlullah, s. 254.

¹³¹ Reşidüddin Fazlullah, s. 254; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 65; Muharrem Kesik, "Mesud II", *DİA*, Cilt: XXIX, Ankara 2004, s. 343.

¹³² Aksarayi, *a.g.e.*, s. 152-153; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 65; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 616; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 148; Osman Gazi Özgüdenli, *Moğol İnanında Gelenek ve Değişim Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2009, s. 117; Mehmet Ali Gürel, *Anadolu'da Moğol İsyanları ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Yıkılışı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2001, s. 53.

¹³³ Aksarayi, *a.g.e.*, s. 154; Melville, "a.g.m.", s. 109.

¹³⁴ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 65; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 616; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 148.

¹³⁵ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 148.

¹³⁶ Aksarayi, *a.g.e.*, s. 154-155; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 148.

¹³⁷ Aksarayi, *a.g.e.*, s. 155-156; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 617; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 148.

¹³⁸ Aksarayi, *a.g.e.*, s. 156-157; Gürel, *a.g.e.*, s. 53; Ahmet Sağlam, "Anadolu'da Moğol-İlhanlı Otoritesini Sarsan Bir Gelişme: Sülemiş İsyanı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 41, Aralık 2015, s. 556.

¹³⁹ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 65; Gürel, *a.g.e.*, s. 53.

Böylece Moğol tahtında yaşanan çekişmelerin ve Anadolu'daki otorite boşluğunun doğurduğu Tuğaçar isyanı bastırılmış oldu.

Anadolu'nun -Tuğaçar Noyan'ın tayininde olduğu gibi- Moğollar döneminde muhalif emirler için bir sürgün yeri olarak görülmesi ve Gazan Han döneminde Moğolların Anadolu'daki nüfuzunun zayıflaması, bölgenin denetimden yoksun olması buraya tayin edilen valilerin kısa sürede isyan etmelerine neden olmaktadır.¹⁴⁰ Baydu'nun taraftarlarından olan Tarakay Gürekan de yanında bulunan Göktay Bahadır ile ve Emir Beysutay ile birlikte Gazan Han tarafından öldürülmek korkusuyla firar ederek 695 (1296) Şam diyarına geçtiler.¹⁴¹ Söz konusu emirler Gazan Han-Baydu çekişmesinden istifade ederek Anadolu'da çok sayıda Türkmen'in malını gasp ettikleri gibi birçoğunu da öldürdüler. Bunun üzerine şikâyetler artınca Gazan Han ele geçirdikleri malları sahiplerine iade etmeleri yönünde emirler gönderdi; ancak onlar bunu yapmaktansa on bin kadar Uyrat ile birlikte Memlûklere sığınmayı tercih ettiler.¹⁴²

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Moğol tahtı üzerinde yaşanan mücadelelerin Anadolu'ya yansımaları olmakla birlikte Anadolu Selçuklu hükümdarı Gıyaseddin II. Mesud da daha rahat bir şekilde Moğollardan destek alabileceğini düşündüğü Kayseri'de oturmayı tercih etmişti. Bu sırada Konya'nın yönetimi ise 696 (1297) yılında halka baskı uygulayan Gazan Han'ın şahnesini Konya'dan çıkarmaya muvaffak olan Ahmed Şah'ın idaresi altında bulunuyordu.¹⁴³

2.2. Baltu Noyan İsyanı

Anadolu'da Moğol yönetimine karşı isyan eden ikinci emir ise Tuğaçar Noyan isyanının bastırılmasında önemli bir rolü bulunan Celayirli Taycı (Tayşi/Nabşi) Noyan'ın¹⁴⁴ oğlu Baltu idi.¹⁴⁵ Askerî ve ordu işlerine vakıf olan Baltu güçlenince Moğollara karşı isyan etmeye karar verdi; bu amaçla da Gıyaseddin II. Mesud'un ve Selçuklu emirlerinin Moğol sarayına gitmelerine mani oldu. Bunun üzerine Baltu'yu İlhanlı sarayına davet eden elçiler gelince, Baltu gelen elçileri oyalayarak gönderilen yarığa yanında bulunanların da tahrikiyle mazeretler buluyordu. Anadolu Selçuklu hükümdarı Gıyaseddin II. Mesud da yanında bulunan haciblerin sözlerine aldanarak Baltu ile birlikte hareket etmeye karar verdi ve Tebriz'e gitmekten imtina etti.¹⁴⁶ Gıyaseddin II. Mesud ile

¹⁴⁰ Melville, "a.g.m.", s. 109.

¹⁴¹ Reşidüddin Fazlullah, s. 254-255.

¹⁴² Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 65-66; Daha geniş bilgi için bkz. Cüneyt Kanat, "Gazan Han Zamanında Memlûk Devleti'ne İltica Eden Uyratlar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı: XV, (2000), s. 105-120.

¹⁴³ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 66.

¹⁴⁴ Alıncak Noyan 1260-1261 yılında Anadolu'ya geldiğinde kışı Akşehir yakınlarında Karahöyük bölgesinde geçirdi. Suştan Rükneddin IV. Kılıç Arslan'ın yönetimi toparlandıktan sonra başkomutan olarak tayin edilen Taycı'nın (Nabşi) adı 1276 yazına kadar Diyar-ı Rum'da bir subay olarak geçer. Nabşi de deniliyor. Oğlu Baltu da Gazan Han döneminde isyan etti. Bkz. Melville, "a.g.m.", s. 89.

¹⁴⁵ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 66; Özgüdenli, *Moğol İnanında Gelenek ve Değişim Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*, s. 118.

¹⁴⁶ Aksarayî, s. 158-160; Yazıcızade Ali, 422a; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 617-618; Melville, "a.g.m.", s. 110; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 149.

birlikte hareket eden emirlerden bazılarının firar edip Tebriz'e gelerek durumu anlatmaları ile isyanın doğruluğu teyit edilmiş oldu.¹⁴⁷

Baltu'nun isyanı ile ilgili haberlerin teyidinden sonra Gazan Han 696 (1296-1297) yılında ordunun büyük emirlerinden biri olan Kutlug Şah'ı isyanı bastırmak için görevlendirdi.¹⁴⁸ Kutlug Şah Anadolu'ya doğru hareket ederken Abuşka (Tatar) ve Burultay Oğul adlı iki komutan ile birlikte üç tümenlik bir ordu da onunla birlikte gönderildi.¹⁴⁹ Anadolu'ya ulaşan Moğol birliklerine Baycu'nun torunu Sülemiş ve Samagar Noyan'ın oğlu Arab da iltihak etmişti.¹⁵⁰ Böylece büyük bir ordu ile harekete geçen Kutlug Şah Kırşehir'in Malya Ovası'nda Baltu ile karşılaştı. Burada yapılan savaşta Baltu'nun öncü birlikleri mağlup olduktan sonra emirlerin bir kısmı Kutlug Şah'ın safına katıldılar. Bundan dolayı mağlup olan Baltu ise öncelikle uc taraflarına yöneldi; ancak Moğolların burada uyguladıkları katı politikadan dolayı Türkmenlerden destek bulamadı. Bu sırada Baltu'nun yenilmesinden sonra Kutlug Şah Tebriz'e döndüğünden Baltu'yu takip görevi de Sülemiş'e verildi. Sülemiş'in takibatından kurtulamayacağını anlayan Baltu Beyşehir'den Karamanlılara, burada da umduğunu bulamayınca Çukurova'da bulunan Ermeni Krallığı'na sığındı. Daha sonra Moğollara teslim edilen Baltu Tebriz'e götürülerek şehir meydanında öldürüldü (696/1297).¹⁵¹

Baltu'nun çıkardığı isyanın bastırılmasından sonra onunla birlikte hareket eden Gıyaseddin II. Mesud kendisini affettirmek için Kutlug Şah'a müracaat ederek özrünü bildirdi. Bu hareketi ile Gıyaseddin II. Mesud ölümden kurtulmasına rağmen Hemedan'a ikamete icbar edilmek suretiyle de tahtını kaybetti (695/1296).¹⁵² Anadolu Selçuklu tahtının yaklaşık iki yıl boş kaldığı zaman dilimi içinde Moğollar Muineddin Muhammed Bey'i pervaneliğe, Cemaleddin Muhammed'i vezirliğe, Kemaleddin Tiflisi'yi saltanat naipliğine ve Şerefeddin Osman'ı da istifaya (maliye) tayin ederek Anadolu topraklarını tamamen kendilerine bağladılar.¹⁵³ Bu taksimattan sonra Anadolu'ya gelen Muineddin Muhammed ve yanındakiler Anadolu'yu dört mali kısma ayırarak kendilerine tahsis edilen bölgelere yerleştiler.¹⁵⁴

Gıyaseddin II. Mesud 697 (1298) yılında Anadolu'ya dönmek için izin almadığından İlhanlı veziri Sadreddin Halidi'nin de tavsiyesi ile yerine Gıyaseddin Mesud'un kardeşinin oğlu III. Alâeddin Keykubad b. Feramurz b. Key-

¹⁴⁷ Aksarayi, s. 159-160; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 149; Sümer'e göre ("Anadolu'da Moğollar", s. 66) Baltu Kongurtay'ın oğlu Ayıldar (İldey)'in kıskırtması ile isyan etti. Bundan dolayı tutuklanan Ayıldar (İldey) idam edildi. Bkz. Melville, "a.g.m.", s. 110.

¹⁴⁸ Aksarayi, s. 161; Kesik, "Mesud II", *DİA*, XXIX, s. 344.

¹⁴⁹ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 66-67; Melville, "a.g.m.", s. 110.

¹⁵⁰ Aksarayi, s. 162.

¹⁵¹ Aksarayi, s. 161-165; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 66-67; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 618; Melville, "a.g.m.", s. 110; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 149-150; Gürel, *a.g.e.*, s. 54-55.

¹⁵² Aksarayi, s. 165-167; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 618.

¹⁵³ Aksarayi, s. 168; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 150.

¹⁵⁴ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 151.

kavus'un (1298-1302) getirildiğine dair bir yarlıg sadır oldu (697/1298).¹⁵⁵ Vezirliğine de Şemseddin Ahmed Lakuşi¹⁵⁶ naipliğe de Mucireddin Emir Şah getirildi.¹⁵⁷ Ayrıca Anadolu genel valiliğine Boçhur Noyan (Boçkur/Boçukur) ve ordu komutanlığına da Bayancar Noyan (Bayıncar) getirildi.¹⁵⁸ Moğollar tarafından yapılan bu atama Baltu isyanının bastırılmasında önemli bir katkısı olan ve bundan dolayı mükafat bekleyen emirleri de rahatsız etti. Emirler arasında özellikle mevcut ihtilafın da tesiriyle Sülemiş Noyan isyan bayrağını açarak harekete geçti.¹⁵⁹

2.3. Sülemiş Noyan İsyanı

Gazan Han bir tümen birliğinin başında (yaklaşık bin kişilik) Anadolu'ya gönderdiği Sülemiş Noyan Memlûkler üzerine yapacağı sefer için Anadolu'dan hareketle Sis yönünden Şam'a doğru gelerek kendisine katılması için emir verdi. Mezkur emirden sonra Gazan Han maiyetinde bulunan ordu ile birlikte Anadolu'dan gelecek olan birlikler ile Haleb'de bir araya gelmek düşüncesiyle Fırat Nehri kıyısına ulaştığında Sülemiş Noyan'ın isyan ettiğini öğrendi.¹⁶⁰ Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Sülemiş Noyan, Bayancar Noyan'ın Anadolu'daki Moğol birliklerinin başına getirilmesini kabullenemediği için Gazan Han'ın bu emrine muhalefet ederek Memlûkler üzerine gidecek orduya katılmadı.¹⁶¹ Anadolu'nun fethedilmesinde önemli bir payı olan Baycu Noyan'ın torunu¹⁶² ve Baybars el-Mansûri¹⁶³ tarafından Sülâmiş b. Afâk b. Baycû et-Tatar olarak isimlendirilen Sülemiş Noyan bu sebepten Anadolu üzerine hak iddiasında bulunmaktaydı. Bu şekilde Akbal ve Taş Timur gibi Moğol beyleri başta olmak üzere birçok Moğol emirinin desteğini alarak isyan etti.¹⁶⁴ İsyanın başarıya ulaşmasını sağlamak amacıyla Uc Türkmenleri, Karamanoğullarından ve Memlûk sultanı Laçin'den yardım talebinde bulundu.¹⁶⁵ Elli bin kişilik bir

¹⁵⁵ Yazıcızade Ali, s. 422a; Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, haz. Erdoğan Merçil, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2011, s. 310; Faruk Sümer, "Kekubad III", *DİA*, c. XXV, Ankara 2002, s. 361; Anonim Selçuknâme bu adı Alâeddin Ferâmurz şeklinde vermektedir. Bkz. *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, s. 69.

¹⁵⁶ Aksarayî, s. 189; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 155.

¹⁵⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 618; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi (1243-1453)*, c. I, Barış Yayınevi, Ankara 1999, s. 170.

¹⁵⁸ Aksarayî, s. 190; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 155-156.

¹⁵⁹ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 67; Melville, "a.g.m.", s. 110-111.

¹⁶⁰ en-Nüveyri, XXXI, s. 236; Özgüdenli, *Moğol İnanında Gelenek ve Değişim Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*, s. 134.

¹⁶¹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 623-624; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 156; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 67; Melville, "a.g.m.", s. 112.

¹⁶² Melville, "a.g.m.", s. 89.

¹⁶³ Baybars el-Mansûri, *Zübdetü'l-Fikre*, s. 319; en-Nüveyri, XXXI, s. 236; Bundan farklı olarak İbn Tağriberdi Sülemiş'in adını Sülâmiş b. Abâcû b. Hülâgû şeklinde vermektedir. Bkz. İbn Tağriberdi, Cemâleddin Ebi'l-Mehâsin Yusuf b. Tağriberdi el-Atâbeki, *en-Nücumu'z-Zâhire fi Mulûki Mısır ve'l-Kahire*, c. VIII, thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1992, s. 96; el-Makrizî de Sülâmiş b. Afâk şeklinde vermektedir. Bkz. el-Makrizî, *es-Sulûk*, II, s. 313; Ayrıca el-Yünini de Sulâmiş b. Abâcû b. Hülâgû şeklinde adını vermektedir. Bkz. el-Yünini, XXI, s. 61.

¹⁶⁴ Reşidüddin Fazlullah, s. 274.

¹⁶⁵ en-Nüveyri, XXXI, s. 236; el-Makrizî, *es-Sulûk*, II, s. 313.

ordu toplamaya muvaffak olan Sülemiş Noyan Memlûklerden de yirmi bin kişilik bir destek geleceği haberini aldıktan sonra harekete geçti.¹⁶⁶

Moğolların, isyanı bastırmak için gönderdikleri Bayancar ve Buçhur, Sülemiş Noyan ile yaptıkları savaşta mağlup olarak öldürüldükten¹⁶⁷ sonra Sülemiş Noyan Şam ve uc cihetinden asker toplamaya başladı. Akabinde Danişmendli vilayetinde bulunan askerleri de itaati altına aldıktan sonra çevresine topladığı ayak takımı ve serserilere vergi ve mülkler dağıttı.¹⁶⁸ Daha sonra Sivas üzerine yürüyerek şehri muhasara altına aldı ve muhtemelen savaşa hazır bir ordu teçhiz etmek için de kanunsuz vergiler toplamaya başladı.¹⁶⁹

Anadolu'daki gelişmeleri yakından takip eden Gazan Han Suriye seferinden vazgeçerek¹⁷⁰ Bağdat'a döndü.¹⁷¹ Otuz beş bin kişilik bir orduyu¹⁷² Emîr Kutluk Şah,¹⁷³ Emîr Çoban, Mulay, Sutay, Başgırd ve daha başka Moğol bey ve komutanları ile Anadolu'ya doğru gönderdi.¹⁷⁴ Bu esnada Sülemiş Noyan kendisine isyan eden Sivas şehrini muhasara etmekle meşgul idi.¹⁷⁵ 24 Receb 698 (27 Nisan 1299) yılında¹⁷⁶ Çoban Noyan'ın başında bulunduğu Moğol birlikleri Erzincan Ovası'nda altmış bin¹⁷⁷ kişilik bir orduya sahip olan Sülemiş Noyan ile karşı karşıya geldiklerinde Sülemiş Noyan mağlup oldu ve kardeşi Katkatü ile birlikte¹⁷⁸ Şam diyarına doğru kaçtı. Bu sırada Sülemiş Noyan ile birlikte hareket eden Türkmenler muharebe başladığında savaştan imtina ederek dağlara çekildiklerinden, Sülemiş Noyan beş yüz atlı ile savaş meydanını terk ederek Sivas'tan Sis'e doğru kaçtı.¹⁷⁹ Mağlubiyetten sonra Sülemiş ile birlikte hareket eden Akbal, Taş Timur-i Hitayî gibi emirler de esir

¹⁶⁶ Yazıcızade Ali, s. 422a; el-Yünîni, XXI, s. 61-62; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 624; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 156; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 68; Sağlam, "Anadolu'da Moğol-İlhanlı Otoritesini Sarsan Bir Gelişme: Sülemiş İsyanı", s. 557-558.

¹⁶⁷ Reşidüddin Fazlullah, s. 274.

¹⁶⁸ Reşidüddin Fazlullah, s. 275; Yazıcızade Ali, s. 422a.

¹⁶⁹ Aksarayî, s. 194; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 156-157; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 67; Melville, "a.g.m.", s. 112.

¹⁷⁰ el-Makrizî, *es-Sulûk*, II, s. 313; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 157.

¹⁷¹ el-Yünîni, XXI, s. 62.

¹⁷² el-Yünîni, XXI, s. 62; el-Makrizî, *es-Sulûk*, II, s. 313.

¹⁷³ Reşidüddin Fazlullah, s. 275; Özgüdenli, *Moğol İnanında Gelenek ve Değişim Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*, s. 135; Bundan farklı olarak el-Makrizî'ye göre Gazan Han'ın gönderdiği ordunun başında Bülây bulunmaktaydı. Bkz. el-Makrizî, *es-Sulûk*, II, s. 313.

¹⁷⁴ Aksarayî, *a.g.e.*, s. 197; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 625; Sutay on beş bin, Hindücâgân on bin, Bülây on bin kişilik toplamda otuz beş bin kişilik bir Moğol birliğinin Sülemiş üzerine yürüdüğünü İbn Tağriberdî nakletmektedir. Bkz. İbn Tağriberdî, VIII, s. 95; el-Yünîni ise on beş bin kişilik bir orduyu Sultây (سلتای) komutasında, Hindügân (هندوغان) ile on bin ve son olarak da Bülâhim'in (بولاهیم) emrinde otuz beş bin kişilik bir ordunun gönderdiğini kaydetmektedir. Bkz. el-Yünîni, XXI, s. 62.

¹⁷⁵ el-Yünîni, XXI, s. 62; en-Nüveyrî, XXXI, s. 236.

¹⁷⁶ Reşidüddin Fazlullah, s. 275; Yazıcızade Ali, s. 422b; el-Yünîni, XXI, s. 62.

¹⁷⁷ el-Yünîni, XXI, s. 62; el-Makrizî, *es-Sulûk*, II, s. 314.

¹⁷⁸ Baybars el-Mansûri, *Zübdetü'l-Fikre*, s. 319; a.mlf. *et-Tuhfetu'l-Mulûkiyye fi'd-Devleti't-Turkiyye*, çev. Hüseyin Polat, *Türk Tarih Kurumu*, Ankara 2016, s. 141; en-Nüveyrî, XXXI, s. 236; el-Makrizî, *es-Sulûk*, II, s. 314.

¹⁷⁹ el-Yünîni, XXI, s. 63.

alındılar.¹⁸⁰ Bu başarıdan dolayı Moğollar Mücireddin Emir Şah ve Sutay'ı Anadolu'yu muhafaza etmek için Kayseri'de bıraktılar.¹⁸¹

Mağlup olarak Anadolu'dan ayrılmak zorunda kalan Sülemiş Noyan ise Sivas, Sis ve Behisni'den sonra Dımaşk'a vardı; burada Emir Bedreddin Zerdekâş tarafından karşılandı.¹⁸² Böylece Memlûklere sığınan Sülemiş Noyan daha sonra Anadolu'da bıraktığı ailesini kurtarmak için Memlûk Sultanı Laçin'den yardım istedi.¹⁸³ Sultan, Haleb Emiri Seyfeddin Begtimur¹⁸⁴ ile Cece Oğlu (İbn Câcâ) komutasında küçük bir askeri birliği ona yardım etmesi için görevlendirdi.¹⁸⁵ Memlûklerden aldığı destek ile 11 Ramazan 698 (12 Haziran 1299) tarihinde¹⁸⁶ Anadolu'ya dönen Sülemiş Noyan, kırk bin kişilik bir ordu ile Çukurova bölgesine girerek Akça Derbend'e ulaştığı yönünde haberler yaydı. Sülemiş Noyan'ın yaydığı bu haberler karşısında Anadolu'da bulunan emirlerin bir kısmı onunla birlikte hareket etmeye karar verdiler. Ancak Sülemiş Noyan Aksaray'a ulaştığında onunla birlikte harekete geçen uc beyleri ve bazı emirler geri çekildiler. Bunun üzerine Gorgorum (Beyşehir) taraflarına giden Sülemiş Noyan daha sonra Ankara taraflarına geçti ve burada ani bir baskına uğrayarak Ankara komutanının eline esir düştü¹⁸⁷ ve Tebriz'e götürülerek burada öldürüldü (698/27 Eylül 1299).¹⁸⁸

Gazan Han Sülemiş Noyan isyanının bastırılmasından sonra Anadolu'ya saltanat naibi olarak Mücireddin Emir Şah'ı göndererek kendisi de Şam diyarında Memlûkler ile mücadeleye koyuldu.¹⁸⁹ Gazan Han Şam'dan Diyarbekir ve Musul cihetine döndüğünde Sülemiş Noyan'ın çıkardığı isyana iştirak etmeyen III. Alâeddin Keykubad Sultan'ın huzuruna çıkarak itaatini bildirdi ve bundan dolayı Gazan Han onu Erzurum'dan Antalya'ya ve Diyarbekir sınırından Sinop'a kadar uzanan alana tayin ettiğine dair bir yarlıg irat etti. Ayrıca onu Hülâgü'nün kızı ile evlendirerek taltif etti (699/1300).¹⁹⁰ Saltanat naipliği görevini ifa etmekte olan Mücireddin Emir Şah'ın Tebriz'e dönmesinden sonra Anadolu'da Abışga Noyan'ın gücü artmaya başladı ve buna bağlı olarak halka karşı sert bir politika takip etti.¹⁹¹ Anadolu Selçuklu hükümdarı III. Alâeddin

¹⁸⁰ Aksarayî, s. 198; Reşidüddin Fazlullah, s. 275-276; Yazıccıade Ali, s. 422b; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 68; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 625; Akdağ, I, s. 170.

¹⁸¹ Aksarayî, s. 199.

¹⁸² el-Yünini, s. 63; en-Nüveyri, XXXI, s. 236; el-Makrizî, *es-Sulûk*, II, s. 314.

¹⁸³ Baybars el-Mansûri, *Zübdetü'l-Fikre*, s. 319; a.mlf. *et-Tuhfetu'l-Mulûkiyye*, s. 142; en-Nüveyri, XXXI, s. 237; el-Makrizî, *es-Sulûk*, II, s. 314; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 157.

¹⁸⁴ Baybars el-Mansûri, *Zübdetü'l-Fikre*, s. 319; a.mlf. *et-Tuhfetu'l-Mulûkiyye*, s. 142; Ebu'l-Fidâ, II, s. 375; el-Makrizî, *es-Sulûk*, II, s. 314.

¹⁸⁵ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 68-69; Melville, "a.g.m.", s. 112.

¹⁸⁶ el-Yünini, XXI, s. 64.

¹⁸⁷ Aksarayî, s. 218-219; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 625.

¹⁸⁸ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 68-69; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 625; Akdağ, I, s. 171; Melville, "a.g.m.", s. 112; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 157; Kürşat Solak, "Moğol Sülemiş ve Timurtaş İsyanları Karşısında Anadolu'da Türkmenlerin Tutumu", *Kapadokya Tarih ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: III, Nevşehir 2014, s. 66; Gürel, *a.g.e.*, s. 56-63.

¹⁸⁹ Aksarayî, s. 226; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 157.

¹⁹⁰ Aksarayî, s. 225-226; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 70; Akdağ, I, s. 171-172; Melville, "a.g.m.", s. 112.

¹⁹¹ Aksarayî, s. 231.

Keykubad da baskı yaparak halktan zorla vergi toplamaya başlayınca esir alınarak Tebriz'e gönderildi.¹⁹² Burada muhakeme edilen III. Alâeddin Keykubad'ın ölümü ile ilgili bir hüküm verilince Hülâgü'nün kızı olan eşinin tavasutu ile affedildi ve Isfahan'a gönderildi; yerine Hemedan'da bulunan Gıyaseddin II. Mesud 702 (1302-1310) yılında getirildi.¹⁹³ el-Yünini'nin 701 (1301-1302)¹⁹⁴ ve 702 (1302-1303)¹⁹⁵ yıllarında Acem (İran), Irak, er-Rûm (Anadolu) ve Diyarbekir hakimi olarak Gazan Han'ın adını zikretmesi artık Anadolu'da Selçuklu hakimiyetinin bittiğini göstermektedir.

2.4. Timurtaş Noyan İsyanı

Gıyaseddin II. Mesud'un yeniden Anadolu Selçuklu Devleti tahtına oturulmasından kısa bir süre sonra Gazan Han 4 Şevval 703 (10 Mayıs 1304) tarihinde vefat etti¹⁹⁶ ve yerine de kardeşi Olcaytu (1304-1316) geçti.¹⁹⁷ Olcaytu tahta oturduktan sonra 704 (1305) yılında İrencin Noyan'ı Anadolu'da emniyeti sağlamak için gönderdi.¹⁹⁸ İrencin Noyan hükümdar soyundan gelmesi ve Olcaytu'nun da dayısı olmasından dolayı Anadolu'da keyfi muameleler ile servet biriktirmeye başlamıştı.¹⁹⁹ Bu süreçte Anadolu'da bulunan Moğol emirleri zaman zaman bağımsız hareket etmekte bir beis görememekteydiler. Bu emirlerden biri de İrencin Noyan'ın akrabası olan ve onun Anadolu'ya gelişi esnasında Ermeniler üzerine gönderilen Buralgu adlı bir komutan idi.²⁰⁰

Samimi bir Müslüman olan Buralgu Ermenilere ait Sis (Kozan) ve Ayas (Yumurtalık) gibi şehirleri kışlak yaparak her iki şehirde de birer mescit inşa etti. Bu faaliyetlerden rahatsız olan Ermeni Kralı Hetum Buralgu'nun yokluğunu fırsat bilerek Olcaytu'ya gönderdiği haberlerde Buralgu'nun Memlûkler ile birleşmeyi murat ettiğini ileri sürünce, durumdan haberdar olan Bulargu Hetum'u ve bazı beyleri Anazarba surları altında öldürdü. Ancak Ermeni beylerinden bazıları Olcaytu'nun huzuruna çıkarak Buralgu'yu şikayet edince Buralgu 707 (1307) yılında idam edildi.²⁰¹

708 (1308) yılından itibaren Anadolu'da Selçuklu otoritesi son bulduğundan meydana gelen siyasî boşluğu Moğollar doldurarak Anadolu'yu doğrudan

¹⁹² Aksarayî, s. 231-236; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 71; Melville, "a.g.m.", s. 113; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 160-162.

¹⁹³ Aksarayî, s. 238-239; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 71; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 634; Akdağ, I, s. 173; Melville, "a.g.m.", s. 113.

¹⁹⁴ el-Yünini, XXI, s. 261.

¹⁹⁵ el-Yünini, XXII, s. 4.

¹⁹⁶ el-Yünini, XXII, s. 73; el-Ömerî, XXVII, s. 327.

¹⁹⁷ Aksarayî, s. 239, 242; Ebu'l-Fidâ, II, s. 390; el-Yünini, XXII, s. 73; Yazıcızade Ali, s. 443b; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 73.

¹⁹⁸ Aksarayî, s. 242; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 635.

¹⁹⁹ Aksarayî, s. 246-250; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 638; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 74; Melville, "a.g.m.", s. 115; Kemal Ramazan Haykiran, "Anadolu'da Bir İlhanlı Valisi: Demirtaş Noyan (1314-1328)", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, Sayı: 23, Güz 2009, s. 162.

²⁰⁰ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 637.

²⁰¹ Ebu'l-Fidâ, II, s. 394; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 637-638; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 76.

yönetmeye başladılar.²⁰² Bir süre sonra 710 (1310) hayatının son yıllarını yoksulluk içerisinde geçiren Selçuklu hükümdarı Gıyaseddin II. Mesud Kayseri'de vefat etti.²⁰³

İrencin Noyan'ın Anadolu'da takip ettiği katı politikadan dolayı Türkmenler 714 (1314) yılında Anadolu'ya gönderilen Çoban b. Tudavun'un²⁰⁴ huzuruna çıkararak şikâyetlerini arz ettiler. Anadolu'da Türkmenler tarafından karşılanan Çoban kendisini karşılamaya gelmeyen Karamanlılar üzerine yürüdü ve 715 (1315) yılında Konya'yı ele geçirdi.²⁰⁵ Bu başarılarından kısa bir süre sonra muhtemelen Olcaytu'nun vefatından dolayı Çoban Anadolu'yu terk etti ve yerinde vekil olarak oğlu Timurtaş Noyan'ı bıraktı.²⁰⁶ Emîr Çoban'ın hızlı bir şekilde Anadolu'dan dönüşü Memlük kuvvetlerinin 715 (1315) yılında Malatya'ya kadar uzanan bir saldırıda bulunmalarından kaynaklanıyordu. Malatya önlerine gelen Emîr Çoban şehrin savunması için iki bin süvari bıraktıktan sonra buradan ayrılarak 715 (1315) yılında Tebriz'e döndü.²⁰⁷ Çoban'ın dönüşünden hemen sonra da Karamanlılar yeniden Konya'ya hakim oldular.²⁰⁸ Çoban'ın Tebriz'e varışından kısa süre sonra Olcaytu vefat etti ve yerine de oğlu Ebu Said (1316-1335) geçti.²⁰⁹

Ebu Said'in yönetimi esnasında Uygur Sevinç ile Çoban arasında ortaya çıkan rekabet 717 (1318) yılında Uygur Sevinç'in Bağdat'ta rahatsızlanarak ölmesinden sonra Çoban'ın lehine son buldu. Bu şekilde eski mevkiine ulaşan Çoban Diyarbekir valiliğine İrencin Noyan'ı, Ahlat valiliğine Sutay'ı ve Anadolu'ya oğlu Timurtaş Noyan tayin etti.²¹⁰ Anadolu'ya tayin edilen Timurtaş Noyan Kayseri'ye yerleşerek sonra adilane bir siyaset takip etti²¹¹ ve yaklaşık on yıl Anadolu'da hüküm sürdü.²¹² Onun 717 (1318) yılında Anadolu'ya gelişi ile birlikte Anadolu Selçuklu Devleti yıkıldı ve Selçuklu şehzadeleri de dağıldılar.²¹³

²⁰² Züriye Oruç, "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Yıkılışından Sonra Anadolu'da Moğol Hâkimiyeti (1308-1335)", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl: 8, Sayı: XXXIV, Aralık 2015, s. 301.

²⁰³ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 644.

²⁰⁴ el-Makrizî, *es-Sulûk*, II, s. 357; en-Nüveyrî Çoban'ın adını "*Cübân b. Tülek b. Budâvun*" şeklinde vermektedir. Bkz. en-Nüveyrî, XXXIII, s. 191.

²⁰⁵ Aksarayî, s. 252; *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, s. 69; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 81; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988, s. 12; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 638-639; Melville, "a.g.m.", s. 116.

²⁰⁶ Aksarayî, s. 252.

²⁰⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 640-641.

²⁰⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 642.

²⁰⁹ İbn Kesir, XIV, s. 146-147.

²¹⁰ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 82-83; Melville, "a.g.m.", s. 117; Ahmet Sağlam, "Moğol-İlhanlı Tahakkümünden Bağımsızlığa Giden Süreçte Memlük Sultanı Nâsır Muhammed b. Kalavun'un Anadolu Beylikleri İle Münasebetleri", *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2015, Sayı: 14, s. 34; Solak, s. 67.

²¹¹ Aksarayî, s. 252-253; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 646; Bunların aksine İbn Hacer el-Askalâni, Timurtaş'ın Sivas'ı merkez olarak seçtiğini ifade etmektedir. Bkz. İbn Hacer el-Askalâni, Ebu'l-Fazl Şihâbeddin Ahmed İbn Hacer el-Askalâni (öl. 852/1449), *Dürrü'l-Kâmine*, thk. Muhammed Abdulmuîd Dân, Haydarabad 1972, s. 229.

²¹² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 642.

²¹³ el-Makrizî, *es-Sulûk*, III, s. 8; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 645.

Ebu Said'in İlhanlı tahtına oturmasından sonra geniş yetkiler verdiği Emîr Çoban'a karşı İlhanlı merkezinde oluşan muhalefet Anadolu'ya da sıçradı.²¹⁴ Çoban'a karşı muhalefet eden kişilerden biri olan Kurumış'ın başlatmış olduğu isyana, İrencin Noyan,²¹⁵ Emîr Sutay'ın oğlu Baranbay gibi şahsiyetler de destek vermişti.²¹⁶ Timurtaş Noyan Karaman hududunun güvenliğini sağlamak için Niğde tarafına hareket edince İrencin Noyan yanında bulunanların da tahriklerine kapılarak saldırıya geçti ve Timurtaş Noyan'ın mallarını yağmaladı.²¹⁷ Bunun üzerine Danişmend vilayetine doğru ilerleyen Timurtaş Noyan'ın yardımına Çoban'ın başında bulunduğu birlikler yetişti ve İrencin Noyan'ın ordusuna saldırarak onları mağlup etmeyi başardılar.²¹⁸ İçinde bulunduğu zor durumdan kurtulan Timurtaş Noyan kendisine karşı isyan eden²¹⁹ Kür Buğa, Buğa, Balargu, Samagar'ın torunu İcil gibi şahsiyetleri mağlup ederek öldürdü. Sutay'ın oğlu Baranbay ise canını Diyarbekir taraflarında bulunan babasına sığınarak kurtulabildi.²²⁰

Anadolu'daki durumu kontrol altına alan Timurtaş Noyan sıkı bir İslâm siyaseti takip etmeye başlayarak şarap içmeyi yasakladı.²²¹ Aksarayî,²²²

“...ülkenin bütün insanların üzerine mutluluk gölgesini düşürdü. İslam dininin güçlendirilmesi ve Müslümanlara iyi davranılması konusunda öyle çaba harcadı ki hayır ve bağış eserlerinden, düşmanlığın ve zulmün giderilmesinden, asilerin ve serkeşlerin kökünün kazanmasından Mehdi'nin işlerinin ve durumlarının belirtileri baş gösterdi.”

ifadeleri ile onun yönetimini ve Mehdiliği hususunu izah etmeye çalışmıştır.²²³ Asilerin ortadan kaldırılmasından sonra Timurtaş Noyan Anadolu'daki hakiyetini sağlamlaştırdı ve kısa bir süre de olsa 720 (1320) yılında Konya'yı Karamanlılardan aldı.²²⁴ Böylece gün geçtikçe gücünü artıran Timurtaş etrafına alimler ve din adamlarını topladı ve 721 (1322) adına para bastırarak,²²⁵ hutbe okuttu²²⁶ ardından “Sahibi'z-Zaman”, “Şah-ı İslam” ve “Mehdi” gibi unvanlar alarak bağımsız hareket etmeye başladı.²²⁷

Timurtaş Noyan bağımsız bir şekilde hareket etmeye başladıktan sonra Memlûkler ile temasa geçmeye başladı. Akabinde de Çukurova'da (Sis) bulunan

²¹⁴ Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, s. 84; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 646.

²¹⁵ Melville, “a.g.m.”, s. 117.

²¹⁶ en-Nüveyri, XXXII, s. 229-232; Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, s. 85; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 646; Haykıran, s. 164-165.

²¹⁷ Aksarayî, s. 256-257.

²¹⁸ Aksarayî, s. 258.

²¹⁹ Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, s. 85.

²²⁰ Aksarayî, s. 260; Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, s. 85.

²²¹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 646-647.

²²² Aksarayî, s. 262.

²²³ Aksarayî, s. 261.

²²⁴ Aksarayî, s. 262.

²²⁵ Haykıran, s. 168.

²²⁶ Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, s. 86; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 647.

²²⁷ Melville, “a.g.m.”, s. 118.

Ermeniler üzerine saldırılar düzenleyerek yaklaşık bir ay boyunca yağma ve tahribatlarda bulundu (721/1321-1322).²²⁸ Oldukça güçlendiği anlaşılan Timurtaş Noyan 723 (1323) yılında Konya'yı Karamanoğullarından almayı başarabildi.²²⁹ Timurtaş Noyan'ın Anadolu'da bağımsız bir şekilde yürüttüğü faaliyetleri İlhanlı merkezinde bulunan babası Emir Çoban'ı oldukça zor bir durumda bıraktı. Bunun üzerine Ebu Said'den izin alarak Anadolu'ya gelen Emir Çoban Timurtaş Noyan ile yaptığı görüşmeden sonra onu ikna etti ve birlikte Ebu Said'in huzuruna çıktılar (724/1323).²³⁰ Affedilen Timurtaş Noyan bir süre İran'da kaldıktan sonra Ebu Said tarafından yeniden Anadolu'ya gönderildi (725/1323-1324).²³¹

Anadolu'ya dönen Timurtaş Noyan yeniden bağımsız bir şekilde hareket etmeye başladı.²³² Hakimiyet alanını genişletmek isteyen Timurtaş uc bölgelerinde bulunan Türkmenler ile mücadeleye koyularak Akdeniz'e kadar sınırlarını genişletti ve Hamidoğullarından Antalya'yı, Eşrefoğullarından da Beyşehir'i aldı (11 Zilkade 726/9 Ekim 1326).²³³ Emir Çoban'ın güçlenmesi ve devletin önemli kademeleri ile birçok bölgenin yönetiminin onun çocuklarının eline geçmesi, kızı Bağdad Hatun'u Ebu Said'e vermemesi ve oğulları Dimaşk Hoca ve Timurtaş Noyan'ın sert tabiatları Ebu Said ile Emir Çoban arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden oldu.²³⁴ Bunlardan dolayı Ebu Said öncelikle 727 (1326) yılında Emir Çoban'ın oğlu Dimaşk Hoca'yı ardından da bir yıl sonra 728'de (1327) Emir Çoban'ı öldürttü.²³⁵

Bu sırada Batı Anadolu'da bulunan Timurtaş Noyan babasının ölüm haberini aldıktan sonra Ebu Said'e karşı koyamayacağını düşünerek²³⁶ hazinesini ve ailesini Larend'e yakın korunaklı bir kaleye bıraktıktan sonra ordusundan şüphelendiği için Sivas'a dönmeyerek yanında bulunan iki yüz süvari²³⁷ ya da altı yüz atlı²³⁸ ile Memlûk hükümdarı el-Melikü'n-Nasır'a (1310-1341 Üçüncü Saltanat Evresi) sığınmak için 727 (1327) yılında Anadolu'dan ayrıldı.²³⁹ Yerine vekil olarak da kayınbiraderi Eretna Bey'i bıraktı.²⁴⁰

²²⁸ Ebu'l-Fidâ, II, s. 437-438; İbn Kesir, XIII-XIV, s. 179; Haykıran, s. 166.

²²⁹ *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, s. 69; Sağlam, "Moğol-İlhanlı Tahakkümünden Bağımsızlığa Giden Süreçte Memlûk Sultanı Nâsır Muhammed b. Kalavun'un Anadolu Beylikleri ile Münasebetleri", s. 37.

²³⁰ Ebu'l-Fidâ, II, s. 441.

²³¹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 647; Melville, "a.g.m.", s. 118.

²³² Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 87.

²³³ *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, s. 69; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, s. 43; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 648.

²³⁴ ed-Devâdâri, Ebu Bekr b. Abdullah b. Aybek, *Kenzu'd-Dürrer Câmii'l-Gurer*, c. IX, thk. Hans Robert Roemer, Kahire 1960, s. 347-348; Ebu'l-Fidâ, II, s. 444; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 89.

²³⁵ en-Nüveyrî, XXXIII, s. 191-192; Ebu'l-Fidâ, II, s. 444-445; el-Makrizî, *es-Sulûk*, III, s. 105; Solak, s. 68.

²³⁶ en-Nüveyrî, XXXIII, s. 193.

²³⁷ Ebu'l-Fidâ, II, s. 447.

²³⁸ en-Nüveyrî, XXXIII, s. 193.

²³⁹ el-Makrizî, *es-Sulûk*, III, s. 106; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 90; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 648-649; Melville, "a.g.m.", s. 119.

²⁴⁰ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, s. 155.

Timurtaş Noyan 25 Safer 728 (10 Ocak 1328) tarihinde Dımaşk'a vardığında²⁴¹ Emîr Seyfeddin Tunguz tarafından şehir dışında karşılandı²⁴² ve 7 Rebi-yülevvel 728 (Ocak-Şubat 1328) yılında²⁴³ Mısır'a vardı.²⁴⁴ Memlûk hükümdarı tarafından oldukça sıcak bir şekilde karşılanan Timurtaş Noyan'a ikramlarda bulunuldu ve ona bin kişinin emirliği payesi verildi.²⁴⁵ Ancak bir süre sonra Memlûk-İlhanlı yakınlaşmasından dolayı Timurtaş 25 Şaban 728 (5 Temmuz 1328) tarihinde tutuklandı.²⁴⁶ Ebu Said'in Abacı adlı elçisi Mısır'a doğru yola çıktıktan kısa bir süre sonra Memlûk hükümdarı Timurtaş Noyan'ı 4 Şevval 728 (12 Ağustos 1328) tarihinde idam ettirdi ve Mısır'a vardığında Timurtaş'ın idamına dair bilgileri aldı.²⁴⁷ İbn Kesir'e göre öldürüldükten sonra kesik başı Ebu Said'e gönderildi.²⁴⁸ Timurtaş Noyan'ın ölümünden sonra Moğollar Anadolu'ya hakim olamadıkları gibi 735 (1335) yılında Ebu Said'in vefatından sonra da bir asırlık bir ömre sahip olan İlhanlılar 736 (1336) yılında dağıldılar.²⁴⁹

Sonuç

Anadolu Selçuklu Devleti II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde gerek hükümdarın yaşam tarzından kaynaklanan tepkiler, gerekse de ileri gelen devlet erkanının devletin yönetimine müdahil olmasından mütevellit birçok problem ile yüzleşmek zorunda kalmıştı. Selçuklu Devleti'nin nizamının dahilinde bunlar yaşanırken doğuda ortaya çıkarak nazarını batıya çeviren Moğolların da Selçukluların mukadderatı üzerinde önemli bir etkiye sahip olacağı anlaşılmaktadır.

Batıya doğru ilerlemekte olan Moğol birliklerinin sebep olduğu kesif göç hareketleri neticesinde Anadolu'nun doğu ve güneydoğusunda demografik hareketlenmenin sosyo-ekonomik ve siyasi hayatı olumsuz etkilemekte olduğu müşahade edilmektedir. Demografik yapının aniden değişmesi ve hükümdarın yaşam tarzını propagandasının merkezine alan Baba İshak olarak

²⁴¹ İbn Kesir, XIII-XIV, s. 223.

²⁴² en-Nüveyrî, XXXIII, s. 193.

²⁴³ el-Makrizî, *es-Sulûk*, II, s. 107; Ebu'l-Fidâ, II, s. 447; İbn Kesir'e göre Timurtaş 25 Safer 728 (10 Ocak 1328) tarihinde Mısır'a gitmek üzere yola koyulduğunda Dımaşk'a uğramıştı. Bkz. İbn Kesir, XIV, s. 223.

²⁴⁴ İbn Dokmak, Sarimüddin İbrahim b. Bedreddin Muhammed b. İzzeddin Aydemir İbn Dokmak (öl. 809/1407), *el-Cevherü's-Semin fi Siyeri'l-Hülefâ ve'l-Mulûk ve's-Selâtin*, thk. Said Abdulfettah Aşur-Ahmed es-Seyyid Derâc, Mekke 1986, s. 357.

²⁴⁵ İbn Kesir, XIV, s. 223.

²⁴⁶ en-Nüveyrî, XXXIII, s. 195; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Emir Çoban Soldoz ve Demirtaş", *Belle-ten*, Cilt: XXXI, Sayı: 124, (Ekim 1967) Ankara 1967, s. 637.

²⁴⁷ Ebu'l-Fidâ, II, s. 447-448; el-Makrizî, *es-Sulûk*, III, s. 110; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 91; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 649-650; Uzunçarşılı, "Emir Çoban Soldoz ve Demirtaş", s. 640; Melville, "a.g.m.", s. 119; Gürel, *a.g.e.*, s. 64-68; Bunlardan farklı olarak İbn Kesir Timurtaş'ın ölüm tarihini 2 Şevval 728 (10 Ağustos 1328) olarak vermektedir. Bkz. İbn Kesir, XIV, s. 226; Ebu Said'in gönderdiği elçinin adı da en-Nüveyrî tarafından Ayâci olarak kaydedilmiştir. Bkz. en-Nüveyrî, XXXIII, s. 195.

²⁴⁸ İbn Kesir, XIV, s. 226.

²⁴⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 650; Anonim Selçuknâme'ye göre Timurtaş'ın adı 739/1339-1340 yılında yeniden ortaya çıktı ve bu sırada Timurtaş'ın çocukları Muhammed Han'ı öldürdüler. Bkz. *Tarih-i Âli Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, s. 70.

tesmiye edilen bir şahıs etrafına topladığı büyük bir kalabalık ile merkezî devlete karşı isyan etti. Bu isyanın bastırılması esnasında Selçuklu ordusunun acziyet göstermesi Anadolu'daki gelişmeleri yakından takip etmekte olan Moğolların Selçuklulara karşı harekete geçmelerine neden oldu.

Öncelikle Erzurum'u ele geçiren Moğollar 1243 yılında Köseadağ Savaşı'nda Selçuklu birliklerini savaşmadan mağlup ederek geri çekilmeye zorladılar. Böylece Anadolu'da yönetime ortak olan Moğollar ağır bir anlaşma ile Selçukluları kendilerine bağlamayı başardılar. Ancak bu ara dönemde başa geçen küçük yaşta ve tecrübeden yoksun Selçuklu hükümdarlarından dolayı yönetimde genellikle ileri gelen yetkin şahsiyetler ön plana çıkmaktaydı.

Bahsettiğimiz sebeplerden dolayı 1266-1277 yılları arasında Anadolu Selçuklu Devleti'nin yönetiminde tek başına söz sahibi olan ve devletin politikasını belirleyen Muineddin Süleyman Pervane'den dolayı söz konusu yıllar tarihçiler tarafından Pervane Devri olarak isimlendirilmiştir. Buna ek olarak Pervane'nin hayatını ve çıkarlarını idame ettirmek için Moğollar ve Memlûkler arasında takip ettiği ikili siyasetin neticesinde 1277 yılında öldürülmesinden sonra vezirlik makamını bir süre işgal eden Fahreddin Ali de 1288 yılındaki vefatına kadar yönetimde neredeyse tek başına söz sahibi idi.

Anadolu Selçuklu hükümdarları ve devlet adamları meşruiyetlerini Moğollardan almaktaydılar. Ancak 1291 yılında Argun Han'ın ölümünden sonra İlhanlı tahtında yaşanmaya başlanan taht mücadelelerinin Anadolu üzerinde de etkileri oldu. İlhanlı tahtına oturan Geyhatu'ya muhalif emirlerin bir kısmı Anadolu'ya geçerek mücadelelerini buraya taşıdılar. İlhanlı tahtında yaşananlardan dolayı Anadolu'da bulunan Türkmenler de Moğol tahakkümünden kurtulmak için girişimlerde bulunmaya başladılar. Gazan Han'ın 1295 tarihinde İlhanlı tahtına oturmasından sonra muhalif olan emirlere uzak yerlerin idaresi verilerek saraydan uzaklaştırıldılar.

Gazan Han'ın tehdit olarak gördüğü ve Anadolu'ya gönderdiği emirlerden biri olan Tugaçar Noyan Moğollara karşı isyan eden ilk emir idi. Tugaçar'dan sonra Anadolu toprakları Moğollara karşı hareket eden emirler için bir merkez vazifesi görmekteydi. Tugaçar isyanını bastırmak için gönderilen Baltu, akabinde Baltu'nun çıkardığı isyanı bastırmak için görevlendirilen Sülemiş Noyan gibi şahsiyetler Anadolu'ya varduktan sonra isyan etmeyi tercih ettiler. Moğol emirlerinden Anadolu'da isyan eden Sülemiş Noyan ve Timurtaş Noyan gibi emirler Memlûklerden destek alarak mücadelelerini daha geniş bir alana yaymalarından dolayı diğer isyanlara göre farklı bir özellik arz etmektedirler.

Sonuç olarak gerek İlhanlı ve gerekse de Anadolu Selçuklu Devleti örneğinde görüldüğü gibi merkezî yönetimin zayıflaması, yönetimde ehil olmayan hükümdarların varlığı idarede mutlaka dışardan bir müdahaleye kapı aralamıştır. Selçuklu-Moğol çekişmelerinin ve Moğol emirlerinin çıkardığı isyanların merkezinde bulunan Anadolu demografik, sosyo-ekonomik açıdan çok büyük yıkımlara maruz kalmıştır. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Moğol saldırılarının sebep olduğu kesif göçlerin Anadolu'nun yeni kimliğinin oluşmasında önemli bir rol oynadığı kabul edilebilir.

Kaynaklar

- AHMED B. MAHMUD: *Selçuknâme*, haz. Erdoğan Merçil, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2011.
- AKA, İsmail: "Eflâkî'nin Menâkıbu'l-Ârifini'nde Türkler ve Moğollara Dair Bazı Kayıtlar", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 100, (Şubat 1996), İstanbul 1996, s. 89-95.
- AKDAĞ, Mustafa: *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi (1243-1453)*, Cilt: I, Barış Yayınevi, Ankara 1999.
- AKDAĞ, Mustafa: *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi (1453-1559)*, Cilt: II, Barış Yayınevi, Ankara 1999.
- AKNERLİ GRIGOR: *Okçu Milletlerin Tarihi*, çev. Hrand D. Andreasyan, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007.
- AKSARAYI, Kerimüddin Mahmud: *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, Çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000.
- AYKUT, Nezih: "Türkî Selçuklu Sultanı Siyavuş (Cimri)'un Sikkeleri", *Belleten*, Cilt: LII, Sayı: 203, (Ağustos 1988), Ankara 1988, s. 475-483.
- BARTHOLD, V.V.: *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Çev. Hakkı Dursun Yıldız, Kervan Yayınları, İstanbul 1981.
- BAYBARS EL-MANSÜRÎ (öl.725/1325): *et-Tuhfetü'l-Mulûkiyye fî'd-Devleti't-Turkiyye*, Çev. Hüseyin Polat, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2016.
- BAYBARS EL-MANSÜRÎ (öl.725/1325): *Zübdetü'l-Fikre fî Tarihi'l-Hicre*, thk. D.S. Richards, Beyrut 1998.
- Baybars Tarihi*, II, çev. M. Şerefüddin Yalçın, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000.
- BEDROSIAN, Robert Gregory: *The Turco-Mongol Invasions and the Lords of Armenia in the 13-14th Centuries*, Columbia Üniversitesi Doktora Tezi, New York 1979.
- CAHEN, Claude: *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Çev. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008.
- CÜVEYNÎ, Alaaddin Ata Melik: *Tarih-i Cihangüşa*, Çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.
- ÇETİN, Osman: "Sultan I. Alâeddin Keykubad ve Selçuklu-Moğol Münasebetleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 4, (1992), s. 109-115.
- D'OHSSON, Abraham Constantin: *Moğol Tarihi*, Çev. Bahadır Apaydın, Nesnel Yayınları, İstanbul 2008.
- EBÎ'L-FEREC, Gregory b. Ehrûn el-Malatî (öl. 685): *Abû'l-Farac Tarihi*, Cilt: II, Süryanice'den İngilizceye Çev. Ernest A. Wallis Budge, Türkçe Çev. Ömer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987.
- EBÎ'L-FEREC, Grogoryus b. Ehrûn el-Malatî (öl. 685): *Tarihu Muhtasaru'd-Düvel*, thk. Halil el-Mansûr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.
- EBU'L-FİDÂ, el-Melikü'l-Müeyyed İmadeddin: *Târihu'l-Ebi'l-Fidâ el-Müsemma el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, Cilt: II, thk. Mahmud Deyyûb, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.
- ed-DEVÂDÂRÎ, Ebu Bekr b. Abdullah b. Aybek: *Kenzu'd-Dürer Câmiü'l-Gurer*, Cilt: IX, thk. Hans Robert Roemer, Kahire 1960.
- el-AYNÎ, Bedreddin Mahmud: *Ikdu'l-Cumân fî Tarihi Ehli'z-Zaman*, Cilt: I, thk. Muhammed Muhammed Emin, Kahire 2010.

el-MAKRİZÎ, Takiyüddin Ebi'l-Abbas Ahmed b. Ali b. Abdulkadir el-Ubeydi (öl. 845): *es-Sulûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mulûk*, Cilt: I-VIII, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.

el-ÖMERÎ, Şihâbeddin Ahmed b. Yahya İbn Fazlullah (öl. 749): *Mesâlikü'l-Ebsâr fî Memâlikü'l-Emsâr*, Cilt: XXVII, thk. Kamil Süleyman el-Cebûrî-Mehdi en-Necm, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1971.

el-YÜNİNÎ, Kutbeddin Musa b. Muhammed (öl. 726): *Zeylu Mirâtu'z-Zamân fî Tarihi'l-A'yân*, Cilt: XVI-XXII, thk. Abbas Hâni el-Cerrâh, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2013.

en-NÜVEYRÎ, Şihâbeddin Ahmed b. Abdulvehhâb (öl. 733): *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, Cilt: XXX-XXXI-XXXIII, thk. Necib Mustafa Fevâz-Hikmet Keşli Fevâz, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2004.

ERDEM, İlhan: "İlhanlılarda Ahmed Tekuder Dönemi ve Selçuklular", *AÜ-DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 35, Ankara 2004, s. 103-111.

ERDEM, İlhan: "Olcaytu Han'ın Ölümüne Kadar İlhanlılar'da Yaşanan Siyasal-Kültürel Gelişmeler ve Yakın-Doğu'ya Etkileri", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 20, Sayı: 31, Ankara 2000, s. 1-35.

ERDEM, İlhan: "XIII. Asrın İkinci Yarısı İle XIV. Asrın İlk Yarısı Arasında Göller Bölgesi'nin Siyasî, İktisadî ve Kültürel Vaziyetine Genel Bir Bakış", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XVII/28, Ankara 1995, s. 51-63.

ERDEM, İlhan: *Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 1995.

ERSAN, Mehmet: *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, Birleşik Yayınları, Ankara 2010.

ERSAN, Mehmet - MUSTAFA, Alican: *Osmanlılardan Önce Onlar Vardı Türkiye Selçukluları*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013.

GALSTYAN, A.G.: *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar XIII. - XIV. Yüzyıllara Ait Eserlerden Alıntılar*, Çev. İlyas Kamalov, İstanbul 2005.

GÖKSU, Melek: *Şerefeddin Hatiroğlu ve Moğollara Karşı İsyanı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya 2000.

GÜREL, Mehmet Ali: *Anadolu'da Moğol İsyancıları ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Yıkılışı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2001.

HAYKIRAN, Kemal Ramazan: "Anadolu'da Bir İlhanlı Valisi: Demirtaş Noyan (1314-1328)", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, Sayı: 23, (Güz 2009), s. 161-178.

İBN BİBÎ, el-Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Caferî er-Rugadi: *el-Evâmirü'l-Ala'iyye fî'l-Umuri'l-Ala'iyye (Selçuk-name)*, Cilt: I-II, Çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.

İBN DOKMAK, Sarimüddin İbrahim b. Bedreddin Muhammed b. İzzeddin Aydemir İbn Dokmak (öl. 809/1407): *el-Cevherü's-Semin fî Siyeri'l-Hülefâ ve'l-Mulûk ve's-Selâtin*, thk. Said Abdulfettah Aşur-Ahmed es-Seyyid Derâc, Mekke 1986.

İBN HACER EL-ASKALÂNÎ, Ebu'l-Fazl Şihâbeddin Ahmed İbn Hacer el-Askalânî (öl. 852/1449): *Dürerü'l-Kâmine*, thk. Muhammed Abdulmuîd Dâni, (altı cilt), Haydarabad 1972.

İBN KESİR: *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Cilt: XIII-XIV, Çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul 1995.

İBN TAĞRİBERDÎ, Cemâleddin Ebi'l-Mehâsin Yusuf b. Tağriberdî el-Atâbekî: *en-Nücûmu'z-Zâhire fî Mulûki Mısır ve'l-Kahire*, Cilt: VIII, thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1992.

İBNÜ'L-ESİR: *el-Kâmil fî't-Tarih*, Cilt: XII, Çev. Ahmet Ağırakça - Abdulkerim Özeydin, Bahar Yayınları, İstanbul 1991.

KANAT, Cüneyt: "Gazan Han Zamanında Memlûk Devleti'ne İltica Eden Uyratlar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı: XV, (2000), s. 105-120.

KAYA, Abdullah: "İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, (2013), s. 293-326.

KAYMAZ, Nejat: *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-Dîn Keyhüsrev ve Devri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2009.

KAYMAZ, Nejat: *Pervâne Mu'înu'd-Dîn Süleyman*, Ankara 1970.

KESİK, Muharrem: "Mesud II", *DİA*, Cilt: XXIX, Ankara 2004, s. 342-344.

KESİK, Muharrem: "Muînüddin Süleyman Pervâne", *DİA*, Cilt: XXXI, İstanbul 2006, s. 91-93.

KESİK, Muharrem: "Sâdeddin Köpek", *DİA*, Cilt: XXXV, İstanbul 2008, s. 392-393.

KOCA, Salim: "Sultan I. Alâeddin Keykubâd'dan Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İdaresinde Ortaya Çıkan Otorite Zâfiyeti ve Emir Sadeddin Köpek'in Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü", *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 7, (2010), s. 65-97.

KOCA, Salim: "Türkiye Selçuklu Tarihinin Akışını Değiştiren ve Anadolu'nun Kaderini Belirleyen Savaş: Köseadağ Bozgunu", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 37, (2015), s. 35-84.

KUŞÇU, Ayşe Dudu: "Köseadağ Savaşı Sonrasında Moğol İstilasına Karşı Karamanoğullarının Önderlik Ettiği İstiklal Hareketlerinin Sonuçsuz Kalmasında İnanlı Unsurun Rolü", *Cappadocia Journal Of History And Social Sciences (CAHIJ)*, Volume: 6, 2016, s. 12-30.

LEWİS, Bernard: *Ortadoğu*, Çev. Mehmet Harmancı, YeniYıl Yayınları, İstanbul 1996.

MELVİLLE, Charles: "Moğol Yönetimi Altında Anadolu", *Türkiye Tarihi Bizans'tan Türkiye'ye 1071-1453*, Cilt: I, Ed. Kate Fleet, Çev. Ali Özdamar, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s. 79-138.

MÜVERRİH VARDAN: *Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)*, Çev. Hrant D. Andreasyan, İstanbul 1937.

OCAK, Ahmet Yaşar: *Babailer İsyanı*, Dergah Yayınları, İstanbul 2000.

OKTAY, Hasan: *Ermeni Kaynaklarına Göre Türkler ve Moğollar*, Selenge Yayınları, İstanbul 2007.

ORUÇ, Züriye: "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Yıkılışından Sonra Anadolu'da Moğol Hâkimiyeti (1308-1335)", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl: 8, Sayı: XXXIV, (Aralık 2015), s. 297-323.

ÖNGÜL, Ali: *Selçuklular Tarihi-2 Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2014.

ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi: *Moğol İnanında Gelenek ve Değişim Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2009.

ÖZGÜNDELİ, Osman Gazi: “Moğollar”, *DİA*, Cilt: XXX, İstanbul 2005, s. 225-229.

REŞİDÜDDİN FAZLULLAH: *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, Çev. İsmail Aka-Mehmet Ersan-Ahmad Hesamipour Khelejani, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013.

SAĞLAM, Ahmet: “Anadolu’da Moğol-İlhanlı Otoritesini Sarsan Bir Gelişme: Sülemiş İsyanı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 41, (Aralık 2015), s. 553-562.

SAĞLAM, Ahmet: “Moğol-İlhanlı Tahakkümünden Bağımsızlığa Giden Süreçte Memlûk Sultanı Nâsır Muhammed b. Kalavun’un Anadolu Beylikleri İle Münasebetleri”, *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2015, Sayı: 14, Sayfa: 29-50.

SEVİM, Ali: “Keyhusrev III”, *DİA*, Cilt: XXV, Ankara 2002, s. 351-352.

SEVİM, Ali - ERDOĞAN, Merçil: *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995.

SİBT İBNÜ’L-CEVZİ, el-İmam Şemseddin Ebi’l-Muzaffer Yusuf b. Kız Oğlu b. Abdullah (öl.654): *Mirâtu’z-Zamân fi Tarihi’l-A’yân*, Cilt: XV, thk. Kamil Selman el-Cebûrî, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 2013.

SOLAK, Kürşat: “Moğol Sülemiş ve Timurtaş İsyanları Karşısında Anadolu’da Türkmenlerin Tutumu”, *Kapadokya Tarih ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: III, Nevşehir 2014, s. 61-74.

SPULER, Barthold: “İlhanlılar”, *İ.A.*, Cilt: V/II, İstanbul 1979, s. 967.

SPULER, Barthold: *İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350*, Çev. Cemal Köprülü, TTK, Ankara 1987.

SÜMER, Faruk: “Anadolu’da Moğollar”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi (Journal of Seljuk Studies)*, I, Ankara 1971, s. 1-144.

SÜMER, Faruk: “Kekubad III”, *DİA*, Cilt: XXV, Ankara 2002, s. 360-361.

TANERİ, Aydın: “Celâleddin Karatay”, *DİA*, Cilt: XXIV, İstanbul 1993, s. 251-252.

TANERİ, Aydın: *Harezşahlar*, TDV Yayınları, Ankara 1993.

Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme), trc. Halil İbrahim Gök-Fahrettin Coşguner, Atıf Yayınları, Ankara 2014.

TAŞKIRAN, Hasan: “Karamanoğulların Anadolu’da Var Olma Mücadelesi Bağlamında Türkiye Selçuklularıyla İlişkilerinin Genel Seyri”, *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi (TİDSAD)*, Yıl: 3, Sayı: 6, (Mart 2016), s. 316-328.

TURAN, Osman: *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1999.

UYUMAZ, Emine: *Sultan I. Alâeddin Kaykubâd Devri, Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1120-1237)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı: “Emir Çoban Soldoz ve Demirtaş”, *Belleten*, Cilt: XXXI, Sayı: 124, (Ekim 1967) Ankara 1967, s. 601-646.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988.

YAZICIZADE ALİ: *Selçuk-nâme (İndeksli Tıpkıbasım)*, haz. Abdullah Bakır, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.

YUVALI, Abdülkadir: “Anadolu’nun Türkleşmesi ve Moğollar”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 38 (Ekim 1985), İstanbul 1985, s. 90-101.

YUVALI, Abdülkadir: “İlhanlılar”, *DİA*, Cilt: XXII, İstanbul 2000, s. 102-105.